

Eugen Verber

UVOD U JEVREJSKU VERU

Beograd, 5754 - 1993

Recenzenti:

Cadik Danon, rabin Jugoslavije
dr Lavoslav Kadelburg
prof dr Nikola Volf

Izdavač:

Savez jevrejskih opština Jugoslavije
Beograd, Kralja Petra I br. 71a

Knjiga je izdata uz finansijsku pomoć:

The book is published with the financial help of the
American Jewish Joint Distribution Committee

© Eugen Verber, 1993

Štampa:

Glosarijum, Beograd
Rige od Fere br. 12, tel. 639-057

Kompiuterska obrada knjige:

Aleksandar Jovanović

Jevrejska vera se na hebrejskom jeziku naziva, između ostalog, **dat moše vejisrael - Mojsijeva i Izraelova vera**. Iz onoga što ćemo u nastavku reći, biće sasvim jasno zašto je to tako.

Od svog postanka, ljudi su verovali da neka viša sila upravlja svetom, prirodom oko njih a kada bi bili u nevolji obraćali su se nekim zamišljenim silama da im pomognu. Ako su polazili u lov, ako ih je snašla neka prirodna nepogoda, ako je strašno zagrmelo, ako bi bili bolesni ili ranjeni, ako im je suša spalila letinu ili poplava odnela celo imanje, pa čak i kada su polazili u pljačku tudjeg poseda ili u rat protiv svojih suseda, obraćali su se višim silama, ili duhovima svojih predaka, da zatraže njihovu naklonost i pomoć. Te sile su zamišljali kao bogove, bića s ljudskim oblikom, nekada kao životinje, ili sa glavama čoveka a telom jedne ili više zveri. Ta natprirodna bića su predstavljali često sa krilima, rogovima, a neka su od tih likova imala životinjske glave, tela jedne životinje a neke delove tela drugih živih bića. Ta svoja obožavana bića su i likovno predstavljali, crtali ih, slikali, gradili kipove

njihovih oblika i na posebnim mestima, svetištima, ih postavljali kao svetinje, klanjali im se, prinosili im žrtve, i pevali, igrali pred njima da bi od njih dobili pomoć ili utehu. Opevali su njihova dela i njihova svojstva, njihovu veliku moć, maštovito opisivali kako su nastajali, kako su se medju sobom borili, ženili i radjali nove bogove, a sve te priče o mnogim bogovima danas u nauci nazivamo mitologijom.

Idole, pravljene od drveta, kamena, metala, slonovače, pečene gline i drugih materijala su nekada čuvali u posebnim zidanim zgradama, hramovima, ali i u svojim šatorima, kućama, jer ne samo što je svako pleme, svaki narod imao svoga ili svoje bogove, nekada su i rodovi, porodice imale svoje bogove, koje su smatrali svojim zaštitnicima. Ti bogovi su imali svoj rang, postojali su vrhovni i oni niži, podređeni onima iznad njih.

Gospod je jedan

Veoma davno su praoci Jevreja, počev od Avrahama, prvi medju svim narodima sveta spoznali da na svetu postoji samo **jedan** Bog, koji je tvorac svega što je na ovom svetu, koji je stvorio svemir, nebo i zemlju, nebeska tela, sve što na zemlji, u vodi i u vazduhu živi i postoji, a kao krunu svega Stvaranja stvorio je i čoveka. Taj prvi čovek, kojega je Bog stvorio od zemlje i udahnuo mu život, zvao se Adam. Njegova žena, koju je Bog stvorio od Adamovog rebra, zvala se Hava, ili kako se u mnogim jezicima još naziva - Eva.

Jevrejska vera se iz osnovnog verovanja u jedinog Boga, tvorca svega na ovom svetu, razvijala postepeno i taj razvitak i sve bogatije predstave o Njegovim svojstvima, o zakonima koje je kao gospodar svemira dao čoveku da bi na zemlji živeo čineći **dobro i pravo**, možemo da pratimo u tekstovima jevrejskog predanja. Prva saznanja o Božjim delima i o Njegovim zapovestima stičemo iz knjige koju na hebrejskom jeziku skraćeno nazivamo **Tanah**, ili **Tora** - Nauk. Tu

knjigu ljudi najčešće nazivaju **Biblija** ili **Sveto pismo**, na hebrejskom, pored ostalog još i **Mikra kodeš** - Sveto štivo, ili samo **Hamikra** - Štivo. O daljem razvoju Mojsijeve vere saznajemo iz mora knjiga Talmuda.

Odmah treba ponovo naglasiti da za razliku od mnogoboštva, jevrejska vera u **Tanahu**, Bibliji, ne razmatra povest o postanku ili životu Božjem, nego o njegovim **delima**. On je postojao oduvek, on je večit, stvoritelj je svega na svetu, on se ne prikazuje i nema lika, ali je čoveka stvorio **prema svom liku i obličju** - kako piše u prvom odeljku I knjige Mojsijeve, koja se na hebrejskom zove **Berešit** (U početku), a na drugim jezicima obično naziva **Knjiga postanka** ili **Postanje**, na latinskom **Genesis**.

Bog se na hebrejskom zove **el**, ali i **Elohim**. On ima i svoje vlastito ime, četveroslovlje (na grčkom **tragrammaton**) jer je sastavljeno od četiri suglasnika: **JHVH**. To **izričito Ime** (**šem hameforaš**), po rečima Božjih zapovesti, o kojima ćemo dalje govoriti, je zabranjeno izgovarati, te su tokom istorije u jevrejskom narodu smišljane razne zamene kako za pisanje, pa i za izgovor Božjeg imena. Tako je prastaro predanje da se kod pisanog četveroslovlja (**JHVH**) izgovara imenica **Adonaj**, koja doslovno znači **naš gospodar, naš gospod**, te je i u drugim jezicima prihvaćeno da se Bog naziva **Gospod (the Lord, Dominus, der Herr, az Ur, i dr.)**, pa ćemo i mi najčešće tako da ga

pišemo. Imenica **Adonaj** je i u nekim starim slovenskim i grčkim prevodima Biblije ispisivana na mesta ma gde se četveroslovlje pojavljuje u tom svom hebrejskom obliku, a kasnije je tek prihvaćeno da se u grčkim prevodima piše - *κυριος* (kirios). Pritom treba znati da su u nekim rukopisima pisali i - **adonaj kyrios!** Pokušaji čitanja Imena, kao Jehova i Jahve, su nesigurni, a za Jevrejina neprihvatljivi, pa i **zabranjeni**, kako je rečeno. U jevrejskom narodu su bile raširene već od pradavnih vremena i druge zamene, kao što su: **Šadaj** - Svemogućí, **Cevaot** - Savaot, kao deo biblijskog izraza **elohe cevaot** - Bog nad vojskama, **Hakadoš baruh hu** - Sveti, blagoslovljen neka je, **Hašem jitbarah** - Ime, neka je blagoslovljeno (koje je u jidiš izgovoru poznato u narodnom govoru kao **šem-jisborah**), ili samo kratko **Hašem** - Ime, **Hamakom** - Svedržitelj (doslovno: Mesto), i prenosno **Šehina** - Sveprisutnost (Božjeg duha), kao i neke druge. U samom pisanom tekstu Tanaha se **šem hameforaš** ne piše uvek sa četiri slova, već i troslovljem **JHV**, dvo-slovljima **JH** i **JJ**, dok je na nekim pisanim spomenicima ispisano samo hebrejskim slovom **d** (dalet), koje ima brojčanu vrednost **četiri**, a negde i samo slovom **h** (he), kao skraćenicom od **Hašem**. Pri vidjenju mnogih prirodnih pojava, nepogoda, čovek je osetio golem strah, te nije ni neobično da je i Gospoda Boga, tvorca i stvoritelja tih pojava, spoznao u strahu - dakle bogobojažljivo. Gospod je u **Tanahu** opisivan sa nekoliko

atributa, koje ćemo ovde nabrojati. Posledica ljudskog straha je i ta što se Gospod naziva i **el nora** - strašni Bog, a kao prihvatanje tog straha je i stih iz Psalma (111, 10, **Tehilim**): **rešit hohma jirat Adonaj** - Početak mudrosti je strah Gospodnji, i ta je misao upisana u svakom molitveniku već od vremena kada su se počeli pisati ili štampati. Gospod se opisuje kao **elohe hašamajim** - Bog nebesa i **elohe haarec** - Bog zemlje, a da bi se označilo ko ga je spoznao, zvan je i **elohe Avraham**, **elohe Jichak** **velohe Jaakov** - Bog Avrahamov, Bog Jichakov (Isakov) i Bog Jaakovljev. Gospod je i **el eljon** - Svevišnji Bog (1. knj. Mojsijeva 14, 18, **Berešit**), **hael hagadol hagibor vehanora** - Bog veliki, silni i strašni (5. knj. Mojsijeva 10, 17, **Devarim**), On je **el kana** - ljubomorni, revnjivi Bog, **tov** - dobar, **ereh apajim vprav hesed** - spor na gnevu i mnogo milostiv (3. knj. Mojsijeva, **Vajikra** 34, 6), On je **gedal hesed** - veliki u milosti, a **hesed** - milost, je istovremeno i ljubav i božanska saveznička vernost te je stoga On i **el neeman** - verni Bog, **el rahum vehanun** - milosrdan i milostiv. On od čoveka traži da postupa po pravdi - **cedek**, a i sam je **cadik** - pravedan. Razumljivo, ovo nisu svi božanski atributi kojima se u jevrejskoj veri On opisuje, sve do mističarskog pojma **en sof** - bez kraja.

Božje zapovesti

U samom početku razvoja jevrejske vere, onako kako je opisana u **Tanah-u**, dati su **moralni zakoni** za čovekovo vladanje na svetu. U Tori su zapisane i **Deset zapovesti** (hebrejski: **aseret hadiberot** - doslovno - **deset /božjih/ reči**). Ti božanski zakoni važe i danas, kako za Jevreje, tako i za mnoge druge narode i vere, te ćemo ih ovde preneti iz biblijskih knjiga. Oni su zapisani na tri mesta, i to: u II knj. Mojsijevoj, **Izlazak**, hebr. **Šemot**, 20, 1-17 i 34č u V knj. Mojsijevoj, **Devarim**, 5, 6-21. Tu se opisuje, kako je Gospod Bog pozvao **Mošea** (Mojsija), **učitelja našega (Moše rabenu)** da izreže dve kamene ploče, da se popne na brdo Sinaj i da u njih ukleše sve Njegovе zapovesti, koje treba po silasku da saopšti narodu Izraelskom (**am Jisrael**), sa kojim je Gospod sklopio **savez** (hebr. **b'rit - berit**). Ovde donosimo naš prevod iz knjige **Devarim** (5, 6-21):

I

6. Ja sam Gospod Bog tvoj, koji sam te izveo iz zemlje egipatske, iz doma ropskoga.
7. Nemoj preda mnom imati drugih bogova!

II

8. Ne pravi sebi kipa ili bilo kakve slike onoga što je gore na nebu i što je dole na zemlji ili što je u vodi pod zemljom.
9. Ne klanjaj im se i nemoj da im služiš, jer ja sam Gospod Bog tvoj, Bog revnjivi, zbog grehova otaca - koji mrze na me - pohodim sinove i trećeg, i četvrtog kolena.
10. a činim milost hiljadama koji me ljube i vrše zapovesti moje.

III

11. Ne izgovaraj ime Gospoda Boga Tvoje-ga uzalud, jer Gospod neće oprostiti onome koji izgovori ime Njegovo uzalud.

IV

12. Čuvaj dan šabata - odmora - da ga svetkuješ, onako kako ti je zapovedio Gospod Bog tvoj.
13. Šest dana radi i svrši sve svoje poslove,

14. a sedmi je dan Šabat Gospoda Boga tvo-jega, ne vrši nikakva posla ni ti ni sin, ni kćer tvoja, ni sluga tvoj, ni sluškinja tvoja, ni vo tvoj, ni magarac tvoj, niti bilo koje goveče tvoje, ni došljak unutar dveri tvojih, da bi se odmorio sluga tvoj i sluškinja tvoja poput tebe,

15. te da setiš da si rob bio u zemlji egipatskoj i da te je otuda izveo Gospod Bog tvoj snažnom rukom i ispruženom mišicom. Zbog toga ti je zapovedio Gospod Bog tvoj da držiš dan Šabata - odmora.

V

16. Poštuj oca svoga i majku svoju, onako kako ti zapovedi Gospod Bog da bi ti se pro-dužili dani i da ti dobro bude na zemlji koju ti daje Gospod Bog tvoj.

VI

17. Ne ubij!

VII

18. Ne čini preljube!

VIII

19. Ne kradi!

IX

20. Ne svedoči lažno protiv bližnjega svoga!

X

21. Ne poželi ženu bližnjega svoga! I ne priželjkuj kuću bližnjega svoga, polje njegovo, ni slugu njegovog, ni sluškinju njegovu, ni vola njegovog, ni magarca njegovog, niti išta što je bližnjega tvoga.

Šema Jisrael!

Sažetak svih ovih osnovnih verovanja u jevrejskoj veri predstavlja čitanje molitve, koja se prema početnoj reči naziva skraćeno **Šema (Š'ma)**, a njeno obavezno čitanje - **keriat šema**. Čitav veliki traktat u Talmudu (**Berahot**) sa samog početka raspravlja o tome kada treba čitati **Šema**, što svedoči o velikoj starosti te molitve, koja je uzeta iz Tore (**Devarim 6, 4-9**) i koju ćemo ovde preneti, jer predstavlja osnovu ispovedanja jevrejske vere. A zašto je to tako, razumeće se odmah posle pažljivog čitanja:

Šema, Jisrael, Adonaj elohenu, Adonaj ehad!

Veahavta et Adonaj elohaha behol levavha uvhol nafsheha uvhol meodeha.
Vehaju hadevarim haele ašer anohi mecav'ha hajom al levaveha, vešinantam levaneha vedibarta bam bešivteha beveteha uvelehteha vadereh uvešoh-beha uvkumeha. Ukšartam leot al ja-

deha vehaju letotafot ben eneha. Uhtavtam al mezuzot beteha uvišareha.

Pre nego se u vreme molitve u sinagogi započne čitanje **Šema**, kaže se reč **barehu** - **blagosiljajte!**, zatim slede još dva blagoslova (**berahot**) a zatim u jutarnjoj molitvi još jedan a pri večernjoj dva, ako je prisutan **minjan** (v. dalje). Ako nema **minjana**, onda treba pre početka reći: **el meleh neeman** - **Bože, verni kralju!**

Prevod molitve **Šema Jisrael** glasi:

**Čuj, Izraele, Gospod je naš Bog,
Gospod je jedan!**

Stoga ljubi Gospoda, Boga tvoga, iz sveg srca svojega, iz sve duše svoje i iz sve snage svoje. I neka ove reči, koje ti Ja danas zapovedam, budu u srcu tvoje. Ponavljaj ih tvojim sinovima, i govori ih njima, dok sediš u kući svojoj, i dok hodiš putem, kada ležeš i kada ustaješ. Vezuj ih kao znak na ruku svoju, i neka ti budu kao počeonik medju očima tvojim. A zapiši ih na dovratke kuće tvoje i na vratima tvojim!

Dužnost je, kao što smo rekli, čitati **Šema Jisrael** svakoga dana, u određeno vreme, reč po reč, razu-

mevanjem i u žaru vere u ono što se izgovara. U vreme glasnog izgovaranja prve rečenice, vernik treba da pokrije oči rukom kako mu ništa ne bi odvrátilo pažnju od molitve. U vreme kazivanja ove molitve ništa ne sme da ga prekine, a ako slučajno čovek prekine zbog bilo kojeg razloga **Šema Jisrael**, treba da počne ponovo od početka.

Šema Jisrael se čita u jutro, skoro ceo sat predizanja sunca, pa do na šest sati posle toga. U veče se čita od pojave tri male zvezde pa sve do ponoći. Ukoliko je čovek sprečen, može da čita **Šema** i posle ponoći, do zore.

Šema Jisrael je uključena u jutarnju (**šahrit**) i u večernju (**arvit** ili **maariv**) molitvu, ali to čitanje - prvu rečenicu peva cela okupljena zajednica - ne oslobadja dužnosti ličnog čitanja.

U knjizi **Zohar** piše da čovek koji čita **Šema Jisrael** reč po reč, s dubokom pažnjom, biva sačuvan od mnogih nevolja.

Molitve i blagoslovi

Do postojanja Hrama u Jerusalimu, a dan njegovog razaranja je bio 9. dana meseca **ava** (**tiša beav**) 70. godine nove ere, u tom jevrejskom svetištu su se prinosile žrtve, koje su propisane u Tori. Uz prinošenje žrtava, goveda, ovaca, koza, golubova, brašna, ulja, hlebova, prvih prinosa voća i vina, pevane su se zahvalnice i psalmi (hebr. **Tehilim**) u slavu Gospoda Boga. Zapisano je da su u jerusalimskom Hramu postojali pevači i svirači koji su pevali i svirali u mnoge instrumente, a na jednom mestu je u Talmudu zapisano da je u Hramu postojao i muzički instrument koji mnogo podseća na današnje orgulje. Sve je to nestalo posle rušenja Hrama i razaranja Jerusalima, prvo u vreme osvajanja pod Nevukadnearom (Nabukodonosorom) a zatim u vreme osvajanja rimskog carstva, pod vodjstvom Tita Vespaziana. U vreme Vavilonskog ropstva Jevreji su počeli, u izgnanstvu, da se mole svom Bogu okrećući se Jerusalimu i razorenom Hramu, svojoj najvećoj svetinji. Tu su se počele stvarati i molitve, kojima se svaki pojedinac, **lično**, moli Gospodu da usliši njegovu želju i želju celog naroda izraelskog za povra-

tak u domovinu. Tu su spevani i prvi psalmi posvećeni Cijonu, brdu u sredini Jerusalima, kao simbolu izgubljene države i otadžbine. U tom prvom **galutu** - progonstvu, diaspori, su se počeli skupljati u **domovima okupljanja, sabora**, koji su se na hebrejskom zvali, a i danas se zovu **bet-hakneset**, na grčkom *συνοδος* - **sinagoga**. U sinagogama su se okupljali i na molitvu, ali i na zajedničko učenje Tore, kasnije i Talmuda. Postepeno je razradjen čitav molitveni red, sastavljane molitve koje je trebalo moliti tri puta na dan: u jutro (**šaharit**), po podne (**minha**) i uveče (**maariv** ili **arvit**).

Iako jevrejska vera ne zahteva molitvu isključivo u zajednici (hebr. **kahal, kehila**), zajednička molitva se može održati samo ako u njoj učestvuje najmanje deset verski punoletnih muškaraca (**minjan**). U takvim bogoslužjenjima molitvu vodi **baal tefila** (predmolitelj) ili **šaliah cibur** (izaslanik skupa). U danima, kada je propisano da se između jutarnjeg i prepodnevog (**musaf**) bogoslužja čitaju odlomci iz Tore i knjiga Proroka, to čitanje se isto tako ne može obaviti ako nema **minjana**. Vremenom se razvio običaj da predmolitelj bude član zajednice koji ima lep glas, i ume da početke molitava ili poneke cele otpeva, prema predanju one jevrejske opštine u kojoj se molitva održava. Tako su nastali **hazani** ili kantori, koji su u jevrejskom rasejanju stvorili posebno lepe, ali veoma različite molitvene napeve.

Kao što smo gore naglasili, osnovna jevrejske molitve ili zahvalnice Gospodu Bogu je **neposredni** odnos u obraćanju između pojedinca i Stvoritelja, pa su i molitve i blagoslovi tako pisani pa i čitani, odnosno pevani, obično u prvom licu jednine.

Najstariji oblici molitava su u stvari **berahot** (jednina **b'raha** ili **beraha**, u aškenaskom izgovoru **brohe**) - **blagoslovi**. Tako se zovu jer skoro svaki među njima počinje rečima: **baruh ata Adonaj** - blagoslovljen da si Gospode, ili **baruh Adonaj** - blagoslovljen neka je Gospod. Zapisani su u Tanahu, u Talmudu, kasnije preneti u molitvenike (**mahzor** ili **sidur**), prema običajima pojedinih zajednica, premda se u biti od davnina mnogo ne razlikuju.

Postoji nekoliko vrsta **berahot**. Već je **rabi Moše ben Majmon - Rambam** (ili **Majmonid**) podelio iste na: 1. blagoslove prilikom korišćenja blaga prirode, 2. blagoslove prilikom vršenja verskih obreda, i 3. blagoslove za dobijenu pomoć od Gospoda (izbavljenje od opasnosti i sl.). Neki blagoslovi se kazuju u sinagogi za vreme molitve (stoga se u **Mišni** cela Božja služba na jednom mestu naziva **seder berahot** - **poredak blagoslova**), ili za vreme pojedinačnog čitanja istih molitava, a neki su izrazito prigodni, jer se kazuju pre ili posle neke radnje ili događaja. Ako u sinagogi ili van nje Jevrejin čuje da se izgovara **b'raha**, posle reči: **baruh ata Adonaj**, treba da kaže: **baruh hu uvaruh šemo** - Neka je blagoslovljen On i

blagoslovljeno Njegovo Ime, a kada se izgovori poslednja reč, obaveza je reći glasno **amen** (aškenaski **omen**) - tako je!

Osnovu i jezgro svake od molitava (**šahrit**, subotom i praznikom **musaf**, **minha** i **maariv** - **arvit**) predstavlja **tefila** koja se nekad sastojala od **osamnaest** blagoslova pa se zato naziva i **šemone esre** - **osamnaest**, ili **osamnaestica**. U savremenim molitvenicima postoji još jedan dodati, devetnaesti blagoslov, ali je ime ostalo, dok u nekim zajednicama ovu najvažniju molitvu nazivaju i **amida** - jer se moli u **stojećem** stavu.

Prvi blagoslov posle budjenja se govori nakon obaveznog pranja ruku:

Baruh ata Adonaj elohenu meleh haolam ašer kidešanu bemicvotav vecivanu al netilat jadajim.

Blagoslovljen da si, Gospode, Bože naš, kralju sveta, koji si nas posvetio zapovestima svojim i naredio nam pranje ruku.

Jedan od prvih jutarnjih blagoslova predstavlja izraz zahvalnosti Gospodu što je dao ljudima svoje zakone:

Baruh ata Adonaj elohenu meleh haolam ašer kidešanu bemicvotav vecivanu laasok bedivre tora.

Blagoslovljen da si, Gospode, Bože naš, kralju

sveta, koji si nas posvetio zapovestima svojim i naredio nam da se bavimo rečima Tore (Nauka).

Na početku jutarnje molitve se govori nekoliko **berahot**, koje su zapisane u molitvenicima.

Pre no što se pojedje zalogaj jela ili popije gutljaj pića, izgovaraju se neki od mnogobrojnih **berahot**, prema Rambamu nazvane **birhot hanehenin** - blagoslovi za uživanje. Tako se pre pijenja vode, ili drugog pića, (i alkoholnog) osim vina, kazuje:

Baruh ata Adonaj elohenu meleh haolam shehakol nihje bidvaro. (u sefardskim molitvenicima **nihja**)

Blagoslovljen da si, Gospode, Bože naš, kralju sveta, što je sve postalo rečju Njegovom.

Pre no što se poslužimo hlebom (komad hleba se prvo umoči u so):

Baruh ata Adonaj elohenu meleh haolam hamoci lehem min haarec.

Blagoslovljen da si, Gospode, Bože naš, kralju sveta, koji proizvodiš hleb iz zemlje.

Pre prvog gutljaja vina:

Baruh ata Adonaj elohenu meleh haolam bore peri hagafen.

(neki čitaju poslednju reč: **hagafen!**)

Blagoslovljen da si, Gospode, Bože naš, kralju sveta, koji stvaraš plod loze.

Kada se uživaju (jedu) plodovi zemlje (krompir i drugo povrće):

Baruh ata Adonaj elohenu meleh haolam bore peri haadama.

Blagoslovljen da si, Gospode, Bože naš, kralju sveta, koji stvaraš plodove zemlje.

Pre uzimanja voća ili drugog ploda sa drveća:

Baruh ata Adonaj elohenu meleh haolam bore peri haec.

Blagoslovljen da si Gospode, Bože naš, kralju sveta, koji stvaraš plodove drveća.

Pre uzimanja testenina:

Baruh ata Adonaj elohenu meleh haolam bore mine mezonot.

Blagoslovljen da si, Gospode, Bože naš, kralju sveta, koji stvaraš raznu hranu.

Pre uzimanja bilo koje vrste hrane, pića ili nekog važnog doživljaja, prvi put u tekućoj godini po jevrejskom kalendaru, kaže se:

Baruh ata Adonaj elohenu meleh haolam shehejenu vekijemanu vehigianu lazman haze.

Blagoslovljen da si, Gospode, Bože naš, kralju sveta, što Si nam dao da doživimo, da postojimo i da stignemo do ovog vremena.

Posle jela treba reći blagoslov - molitvu **birkat hamazon**, koji se nalazi u molitvenicima.

Možda bi trebalo naglasiti da je za potrebe izgovaranja i čitanja blagoslova i molitava obavezno potrebno naučiti čitanje hebrejskoga alefbeta, jer su svi napisani na hebrejskom jeziku.

Propisi - micvot, šabat i praznici

Kao što smo napred naglasili, pored vere u jednog Gospoda Boga, jevrejska vera je od davnih vremena, razvijajući se, imala osnovne zakone o moralnim postupcima u životu čoveka, izražena je i vera u **savez (b'rit - berit) Boga sa svojim narodom**, a u izvršavanju Božjih zapovesti i propisa ustanovljeno je načelo **slobodne volje**. Čovek je stvoren slobodan, na njemu je da odluči hoće li se u životu ponašati sledeći put dobra ili zla. Za dobra dela će ga Gospod nagraditi, a za zla i opakosti mu sleduje kazna. Za grehe koje čovek učini, može da se pokaje, obrati (**hozer bit'suva**) a Bog je milosrdan, spor na gnevnu (**el rahum vehanun, ereh apajim**) i prašta onima koji se pokaju.

Osnovna Božja zapovest se na hebrejskom naziva **micva** (u množini **micvot**, u jidiš izgovoru poznato kao **micve**). Prema starom jevrejskom predanju, Bog je **micvot** dao **Mošeu** (Mojsiju), učitelju našem (Moše rabenu), a mnogi učenjaci su vekovima po-

kušavali da izračunaju koliko ih je u Tori, Tanahu, zapisano. Uobičajeno je prihvaćeno da ih ima svega 613 (hebrejskom brojanom skraćenicom nazvane **tar-jag micvot**). Od toga ima 248 zapovesti za činjenje (**micvot taase**), a 365 - kao dana u godini - zabrana (**micvot lo taase**). Imenica **micva** je vremenom dobila i smisao **dobrog dela**, što je razumljivo, jer je postupanje po Božjoj **zapovesti** po sebi dobro i bogu-godno delo.

Zapovesti - **micvot** propisuju kako čovečeje ponašanje u svakodnevnom životu, tako i obaveze održavanja propisa o obrednoj čistoći tela, hrane i još druge **micvot** od rođenja do smrti.

A) Osnovne micvot

Kada se čovek probudi iza sna, naročito deca, treba da izgovori ovu malu molitvu:

Mode ani lefaneha meleh haj vekajam shehezarata bi nišmati behemla raba emunate-ha.

Zahvaljujem Ti se, živi i večni kralju, što si mi vratio dušu u samilosti, velika je vernost Tvoja.

Posle toga, treba da opere ruke, jer tokom noći nije bio u stanju da bude stvaralačko biće, nije ostvarivao, izvršavao **micvot**, a ruke, kao simbol činjenja, treba da budu čiste za dalje ispunjavanje čovečijih dužnosti na ovom svetu.

Pranje ruku (**netilat jadajim**) treba vršiti tako što se pod mlaz vode iz slavine (ili iz posebnog suda) -

koji se nalaze najviše na četiri koraka od postelje - pruži prvo šaka jedne, zatim druge ruke. Takvo pranje se ponavlja tri puta. Posle brisanja ruku treba reći blagoslov **al netilat jadajim** (v. napr.). Ruke se peru i pre jela, s obavezanim istim blagoslovom. Čak i ako se nešto malo prezalogaji, pranje ruku je obavezno, ali bez kazivanja blagoslova.

Ruke treba prati i u sledećim slučajevima, ali bez kazivanja blagoslova: posle odsecanja noktiju, posle češkanja glave, ili posle dodira delova tela koja su obično pokrivena odećom, posle kupanja, posle vršenja nužde i posle izlaska sa sahrane ili posete groblju.

Medju jutarnje obaveze spadaju i ogrtanje **talita** - molitvenog ogrtača, **talit katana** - obrednog prsluka i **tefilin** - molitvenih kaiševa.

U **Tori**, na dva mesta stoji zapisano sledeće: Govori sinovima Izraelovim i reci im neka načine rese na krajevima svojih odela za sva pokolenja, a na resu svakoga kraja neka stave ljubičastu nit. (IV knj. Mojsijeva, **Bamidbar 15, 37**); Načini sebi rese na četiri kraja tvoje odeće kojom se odevaš. (V knj. Mojsijeva 22, 12). Ne zna se kada je nastao običaj da se ova **micva** tumači kao obaveza da se ogrtači sa resama nose u vreme molitve ili stalno. **Talit katan** (mali talit), ili **arba kanfot** (četiri kraja) ili samo **cicit** (resa - na jidišu **cices**, ili **cidakl**) je pravougaoni komad platna, najčešće vunenog, prema rastu, s otvorom po sredini kroz koju prolazi glava, jedan deo **cicita** pada po gru-

dima spređa a jedan po ledjima. Na četiri ugla ima, kao i na **talitu**, rese sa čvorovima. Na donjim krajevima, platno obično ima dve do tri crne pruge. Ovaj obredni prsluk nose na košulji, ispod odela, muškarci od najranijeg detinjstva, od jutra do leganja.

Prilikom oblačenja treba izreći sledeći blagoslov:

Baruh ata Adonaj elohenu meleh haolam ašer kidešanu bemicvotav vecivanu lehitatef becicit.

Blagoslovljen neka si, Gospode, Bože naš, kraju sveta, koji si nas posvetio svojim zapovestima, i zapovedio nam da se ogrnemo cicitom.

Nasuprot **cicitu**, **talit** (na jidišu **tales**) - molitveni ogrtač se nosi samo u vreme jutarnje molitve, radnim danom i praznicima, a predmolitelji (**hazan** - kantor ili **šaliah cibur** - izaslanik skupa), rabini, kao i čitalac Tore u vreme božje službe. **Talit** je obično načinjen od vunene tanke tkanine, od kraja 18. veka i od svilene, bele boje, pravougaonog oblika, sašiven iz dve pole, sa crnim ili plavim prugama utkanim na užim delovima s oba kraja. Veličina treba da omogućí da dosegne do ispod kolena na ledjima. Na četiri ugla postoje rese (**cicit**) od vunenih niti sa čvorovima. Od kraja 19. v. u tzv neološkim ili reformisanim zajednicama, **talit** se savija po širini, tako da se izgubio vid ogrtača. Takav **talit** ima izgled šala, koji se stavlja na pleća a spređa vise složeni delovi sa po dva **cicita**. Veliki **talit**, kao i ovakav "moderni", ima oko dela koji

leže na vrat pod potiljkom, svilenu ili zlatom, srebrom, vezenu traku, a neki bogatiji ljudi su tu dodavali čak i srebrne ili druge šljokice. **Talit** se ogrće na mnogo načina, ali je najrašireniji da se ceo prvo drži časak u rukama, zatim se kaže blagoslov i potom **talit** prebaci preko glave, stoji se tako koji trenutak, kaže gore navedeni blagoslov, zatim se desna polovina baci na levo rame i zatim na desno, a zatim sredi da stoji na oba pleća i da ukrasni deo bude oko vrata, a po širini visi niz ledja. Pri nekim molitvama, ili za vreme blagoslova kojega u hramu izriču **kohanim** (sveštenici) **talitom** se pokrrije glava. Bio je običaj da se **talit** upotrebljava i umesto svadbenog neba (**hupa**) za vreme obreda venčanja. Običaj je bio da se **talitom** ogrću muškarci tek posle venčanja, pa je on bio često svadbeni dar mladoženji. Veoma pobožni ljudi su se i sahranjivali ogrnuti u svoj **talit**. Od početka 20. v. razvio se običaj da i dečaci sa navršениh 13 godina (**v. dalje bar micva**) nose **talit** u vreme molitve.

U napred navedenoj molitvi **Šema Jisrael** se navodi tekst iz Tanahah (II knj. Mojsijeva - **Šemot 13, 16** i V knj. Mojsijeva - **Devarim 6, 8** i 11, 18):... "vezuj ih kao znak na ruku tvoju i neka ti budu kao počeonik među očima tvojim", koji se od davnina shvata kao **micva**, da se pri jutarnjoj molitvi stavljaju na ruku i na čelo **tefilin** - molitveni kajiševi (**filakterije**, po grčkom *φιλាក់τεριον* - amajlija). **Tefilin** se sastoje od dve kožne kutije (**batim**) u kojima se nalaze na perga-

mentu ispisana četiri navoda iz Tanahah: **Šemot 13, 1-10**; **13, 11-16**; **Devarim 6, 4-9** i **11, 13-21**. Iz **batim** - kućica, izlaze kožni kajiševi, iz one za ruku jedan, a iz one za glavu dvostruki. **Tefilin** se stavlja na levu mišicu, u pravcu srca, a na glavu tako da kožna kutija stoji na čelu između očiju, a kajiševi vise od poveza preko glave, od potiljka na dole preko prsa. Kajiš od mišice se vezuje sedam puta oko nadlaktice i oko šake u obliku hebrejskog slova **šin**. Kutija i kajiševi se stavljaju neposredno na kožu. Pre no što se počne omotavanje oko ruku, kaže se sledeća **beraha**:

Baruh ata Adonaj, elohenu meleh haolam ašer kidešanu bemicvotav vecivanu lehaniah tefilin.

Blagoslovljen da si Gospode, Bože naš, kralju sveta, koji si nas posvetio svojim zapovestima i zapovedio nam da stavljamo tefilin.

Talit se ogrće pre **tefilina**. Molitveni kajiševi se ne stavljaju subotom (**Šabat**), praznikom i polupraznicima (**hol hamoed**). Objašnjenje je da su i **Šabat**, kao i praznici **znaci** sami po sebi. Od dana smrti najbližeg srodnika pa do sahrane ožalošćeni ne stavljaju **tefilin**.

Tefilin se drži obično u somotnim vrećicama, koje vezu supruge, najčešće inicijalima imena vlasnika, i drugim šarama.

M e z u z a

Navod iz V knj. Mojsijeve (**Devarim** 6, 9 i 11, 20) koji stoji kao poslednja rečenica u molitvi **Šema Jisrael** predstavlja **micva** na osnovu koje na do vratke u kućama ili u stanu, pa i na vratima poslovnih prostora ili radionica treba staviti **mezuza**. Na ulazna vrata kupatila i nužnika se **mezuza** ne stavlja. Imenica **mezuza** na hebrejskom jeziku doslovno znači **dovratač**. Svitak od kože sadrži rukom **sofera** (pisara svetih i obrednih spisa) ispisana dva odlomka iz molitve **Šema Jisrael**, a na spoljnu stranu se ispisuje slovo **šin** (skraćeniica **Šadaj** - Svemogućii). Mali svitak se smešta u kutijicu, koja se od davnina pravi od raznog materijala, drveta, kamena, pečene gline, plemenitih ili drugih metala. Često je predmet umetničkog oblikovanja, a i na toj kutijici spolja u gornjem delu stoji slovo **šin**.

Mezuza se pričvršćuje na **desni** dovrtatak ulaza, na dohvat ruke, odnosno u visini ramena odraslog čoveka srednjeg rasta, s tim da gornji kraj bude nagnut prema unutrašnjosti prostorije.

Kada se **mezuza** pričvrsti na dovrtatak, kaže se sledeća **beraha**:

Baruh ata Adonaj, elohenu meleh haolam, ašer kidešanu bemicvotav vecivanu likboa mezuza.

Blagoslovljen da si, Gospode, Bože naš, kralju

sveta, koji si nas posvetio svojim zapovestima i naredio nam da pričvrstimo mezuзу.

Mezuza treba da nas podseća na uzvišenost i jedinstvo Gospodnje, koji nas štiti. U znak vere u Božju zaštitu, pri ulasku ili odlasku, **mezuza** se obavezno poljubi, prinosеći **vrhove** prstiju desne ruke mezuзи a zatim **njima** dodirne usna.

Uprkos grčkom nazivu koji može da navede na takvo što, ni **tefilin**, pa ni **mezuza** nisu madjijski rekviziti, nisu amajlije!

Šabat, polupraznici i praznici

Praznici u jevrejstvu znače radost u zajednici, u porodici, osećanje duboke povezanosti sa Gospodom Bogom i priliku da se zahvali Stvoritelju za darove koje je pravednima dao, ili moli za zdravlje i dobrobit u danima koji nailaze.

Najveći praznik jevrejske vere je **Šabat** - subota. Ni u jednom narodu, ni u jednoj veri, pre nastanka ovog velikog blagdana, nije nauka mogla da ustanovi nešto slično među običajima svetkovanja. **Šabat** doslovno znači odustajanje od svakog telesnog rada, ljudske delatnosti. U kasnije nastalom predanju nabrajaju se 39 poslova koji su zabranjeni da se izvršavaju na **Šabat**, i time praktično onemogućen svaki delatan rad tokom tog svetog dana. Na taj, sedmi, dan u sedmi i sam Stvoritelj se odmorio od svog šestodnevnog rada na stvaranju sveta. U I knjizi Mojsijevoj (**Berešit** 2, 1-3) stoji zapisano:

Dovršši se nebo i zemlja i sva vojska njihova. I završši Bog sedmoga dana delo svoje koje

načini, te se odmori sedmoga dana od svega dela svoga koje načini i blagoslovi Bog sedmi dan i posveti ga jer se u taj dan odmori od svega dela stvaranja.

Pošto je **Šabat** na nekoliko mesta nazvan **sve-tim danom Gospodnjim** u nekim se jezicima **ne-delja** (koja je tokom razvoja hrišćanstva zamenila **subotu**, a imenica **nedelja** je odličan prevod hebrejske imenice **Šabat**) naziva po latinskom prevodu toga izraza **dies Domenica - doménica, domingo, dimanche** i sl.

Posebna socijalna vrednost **Šabata** je ne samo u zabrani rada jednom u sedmici, nego i zabrana rada za sve ukućane, goste, robove, sluge i sluškinje, pa i domaće životinje! To je prvi put u povesti ljudskog roda zapovedjen nerad, sledstveno tome **odmor** jednom u sedam dana.

Stroga zapovest zabrane rada sedmoga dana je, kao što se napred može videti, upisana u **Deset zapovesti (aseret hadiberot)**, a ta **micva** se ne ponavlja mnogo u celom **Tanahu**. Ali se zato u Talmudu mnogo više spominje. Ne samo po strogom kažnjavanju onoga koji prekrši zabranu rada - a to delo je zaprećeno smrtnom kaznom! - već i u raznim drugim smisaonim pojavama. **Šabat** je ne samo ime najsvetijeg dana, to je i naziv cele sedmice (ponovo poredi **nedelju!**), i neki drugi praznici nose taj naziv u **Tanahu**, a nekada se sedmi dan ili neki drugi praznik

naziva i **šabaton**, pa i **šabat šabaton** - **subota nad subotama**. U aškenaskom izgovoru se naziva **šabos**, a na jidiš jeziku **šabes**.

Šabat traje, kao uostalom dan u jevrejskom računanju vremena uopšte, od predvečerja šestog dana - petka - pa do pojave zvezda na nebu u subotu u veče. Dvadeset i četiri časa slavljenja se završavaju posebnim obredom na **mocae šabat** - izlazak subote, kada se **razdvaja svetinja** od **svetovnog**, profanog.

Kabalat šabat - Doček šabata

Od davnina se u jevrejstvu vrše ozbiljne pripreme za svetkovanje **Šabata**. Pripremaju se posebna jela, već prema običaju svakog kraja, a naročito takva koja se mogu održavati od radnog dana, petka, do subote u podne, u podgrejanom stanju, jer je i kuvanje zabranjeno. Ta se jela skupno nazivaju **hamin** što znači da se održavaju u toplom stanju.

Članovi porodice, koja je obavezno na okupu, oblače svečanu odeću, u petak u veče se odlazi u sinagogu, gde se posebnim molitvama dočekuje **Šabat halmalka** - kraljica subota, kako su je kabalisti, jevrejski mistici i **hasidi** nazvali. U kući se postavlja svečarski sto, domaćica obavezno pali dve sveće (tačno u vreme početka **Šabata**, prema astronomskim proračunima **dolaška Šabata**), pokrivenne glave maramom, rukama pokrivenih očiju, zatim pokretom dlanova nad

svećama izgovara blagoslov, misleći o svojoj porodici i dobrobiti dece:

Baruh ata Adonaj, elohenu meleh haolam, ašer kidešanu bemicvotav vecivanu lehadlik ner šel šabat.

Blagoslovljen neka si, Gospode, Bože naš, kralju sveta, koji si nas posvetio svojim zapovestima i zapovedio nam da se pale sveće za **Šabat**.

Na stolu pred domaćinovima mestom stoje dva subotnja pletena hleba (**hala**, množ. **halot**, ili u nekim evropskim zemljama zvani **barhes**), obično pokrivena izvezenim svećanim pokrivačima. Domaćina po dolasku sa **arvit** (**maariv**) molitve iz bogomolje pozdravlja rečima **Šabat šalom** (na jidišu **gut šabes**), a odgovor na pozdrav je **Šabat šalom umvorah** - miran i blagosloveni **Šabat**! Domaćin zatim počinje svečanu večeru blagosiljanjem čaše vina, koje se naziva **kiduš** - posvećenje, kao i blagosiljanjem subotnjeg kolača (**hala**), zatim deli svakom ukućanu oko stola po komad hala, koji se posle umakanja u so jede. U mnogim krajevima je običaj da se za večeru **erev Šabat** - uoči **Šabata**, jede riba, a i druga jela, već prema mesnim običajima. Za stolom tokom večere se pevaju po božne pesme iz psalama i verskog pesništva (**pijut i zemirot**). **Šabat** se provodi u radosti, zadovoljstvima (**oneg Šabat**), molitvama u sinagogi (posle jutarnje molitve se čita određeno poglavlje (**paraša**) iz Tore a zatim dodatna molitva **musaf**). Postoji običaj da se

posle podne čitaju **Pirke avot** - Izreke otaca iz **Talmuda**. U naročito pobožnim zajednicama se posle podnevne molitve (**minha**) priređuje i tzv **seuda šelišit** - treća gozba (jidiš: **šaleš sides**), najčešće u prostorijama jevrejske opštine, u vreme koje učeni čovek ili mesni rabin, drži propoved, objašnjavajući obično **paraša** koja se čita toga **Šabata**. Posle večernje molitve u kući se priređuje obred **havdala** - odvajanje (jidiš: **havdole**). Blagoslovima nad vinom ili rakijom, posebnim molitvama se slavi Gospod **hamavdil ben kodeš lehol** - koji odvajaju svetinju od svetovnog, nad posebno pletenom svećom od više fitilja se kazuje **beraha**:

Baruh ata Adonaj, elohenu meleh haolam bore meore haeš.

Blagoslovljen da si Gospode, Bože naš, Kralju sveta, Stvoritelju plamenih svetlila.

U **havdala** obred spada i mirisanje aromatičnih biljaka ili začina, koje se drže u (često umetnički izrađenim) kutijama, koje se zovu **besamim** - mirisne tvari, i govori sledeći blagoslov:

Baruh ata Adonaj, elohenu meleh haolam bore mine besamim.

Blagoslovljen da si Gospode, Bože naš, kralju sveta, Stvoritelju raznih mirisnih biljaka.

Pletena sveća se gasi u piću, prosutom na poslužavnik, poželi se svima uspešno započinjanje nove radne sedmice: **šavua tov** (jidiš: **gut voh**), ili **šavua**

tov mevorah - dobru sedmicu...i blagoslovenu sedmicu, a odgovor je **alehem vealenu** - vama i nama! **Hasidi** su uveli i običaj da se posle tih obreda priredi i kabalistički **melave demalka** - ispraćaj kraljice, tokom kojeg su pevane posebne mističarske pesme.

Zbog stroge zabrane kretanja, rada, tokom razvoja verskih propisa donete su olakšice, da se zbog smrtne opasnosti može spasavati ljudski život: **pikuah nefeš dohe šabat** - spasavanje duše odgadja **Šabat**, ustanovljene pravne fikcije pod nazivom **eruvim** (v. **Talmud, E.V.**, str. 54-56) koje su donekle olakšavale praktičan život. Na **Šabat** su zabranjene sahrane, komemoracije, pa i postovi, osim **Jom kipur**.

Jedna od osnovnih zapovesti o zabrani rada na **Šabat** glasi da se treba setiti da **si bio rob u zemlji Egipatskoj**, a s tim u vezi i da uoči **Šabata** treba činiti dobra dela i davati milostinju (**cedaka**), siromašnima, udovicama i sirotinji.

Roš hodeš

Jedan od najstarijih prazničkih običaja je svetkovanje pojave mladog, novog meseca, pod nazivom **Roš hodeš**. Taj praznik je bio veoma rasprostranjen među starijim narodima, naročito među onima koji su svoj kalendar računali prema mesečevim menama. Pojava **mladine** je izazivala u narodu radost, slavila se i gozbanama i igrama. U kasnijem razvoju jevrejske vere se **Roš hodeš** svrstava među polupraznike (**hol hamoed**), kada je dozvoljen rad. Ma da neki Jevreji poste na taj dan, jer se smatra da se u taj dan treba kajati za grehe učinjene tokom prošlog meseca, taj post se ne odobrava, jer post nema vrednost pokajanja. Staro predanje je da žene ne rade domaće poslove na taj dan. Ali je ožalošćenima zabranjeno obavljati žalobne običaje.

Roš hodeš se obeležava, pored nekih molitava koje se uklapaju u redovne božje službe, i posebnim **blagosiljanjem meseca (birkat halevana)**, malim obredom pod vedrim nebom, ili na balkonu, kraj otvo-

renog prozora, na dvorištu, kada se mladi mesec može videti, u prisustvu **minjana** ili bez njega, na početku meseca, ali najčešće desetog dana u mesecu po jevrejskom kalendaru. Obred se naziva **kiduš halevana** - posvećenje meseca. Žene nisu obavezne da mole tu molitvu. Ožalošćeni ne govore istu u prvih sedam dana svoje žalosti. Na **Šabat pre Roš hodeša** se posle čitanja Tore moli **birkat hahodeš** - blagosiljanje novog meseca.

Kiduš halevana se ne moli u predvečerje **Šabata** i praznika, u mesecu **av** se moli tek posle posta na 9. av (**tis'a beav**), u nekim zajednicama se kazuje pre a u nekim posle **Jom kipura**.

Posle pojave mladog meseca, čita se prvo Psalam 148, zatim izgovara sledeći blagoslov - **birkat halevana**:

Baruh ata, Adonaj, elohenu meleh haolam, ašer bemaamaro bara sehakim, uveruah piv kol cevaam, hok uzman natan lahem šelo ješanu et tafkidam, sasim usemehim laasot recon konam, poel emet šepeulato emet, šelelevana amar šeti-thadeš ateret tiferet laamuse vaten, šehem atidim lehithadeš kmota ulefaer kejojocram al šem kevod malhuto. Baruh ata, Adonaj, mehadeš hodašim.

Blagoslovljen neka si, Gospode, kralju sveta, koji si rečju svojom stvorio nebesa, i dahom usana svojih svu vojsku njinu, zakon i vreme dade njima, da ne bi

promenili svoj zadatak. Veseli su i radosni što izvršavaju volju Tvorca svoga, koji čini istinu i čije je delanje istinito, i mesecu reče da se obnovi, kao raskošna kruna onih koje (Gospod) u nedrima nosi, koji će se obnoviti kao on, da bi slavili svoga Tvorca radi slave kraljevstva Njegovog. Blagoslovljen budi, Gospode, koji obnavljaš mesece.

Zatim po tri puta:

Baruh jocereh, baruh oseh, baruh koneh, baruh boreh.

Blagoslovljen neka je tvorac tvoj, blagoslovljen neka je sačinitelj tvoj, blagoslovljen neka je sazdatelj tvoj, blagoslovljen neka je stvaratelj tvoj.

Kešem šeani roked kenegdeh veeni jahol lingoa bah, kah lo juhlu kol ojevaj lingoa bileraa.

Onako kako ja igram pred Tobom a ne mogu da Te dotaknem, tako neka ne mogu neprijatelji moji da me na zlo dotaknu.

Tipol alehem emata vafahad, bigdol zeroaha jidemu kaaven.

Neka ih spopadne strava i trepet, od veličine mišice Tvoje neka zamuknu kao kamen.

Kaaven jidemu zeroaha bigdol vafahad emata alehem tipol.

Neka kao kamen zamuknu od mišice velike Tvoje strava i trepet neka ih spopadnu.

David meleh Jisrael haj vekajam.

David, kralj Izraela, živi i postoji!

Posle toga se prisutnima treba obratiti tri puta rečima:

Šalom alehem.

Mir s vama!

Odgovor je:

Alehem šalom!

S vama mir!

Posle tih reči, ponovo tri puta:

Siman tov, umazal tov jehe lanu ulhol Jisrael, amen!

Dobar znak, i dobra sreća, neka nam bude i celom

Izraelu, amen!

Zatim slede odlomci iz Tanaha, Talmuda, koji se nalaze u molitvenicima.

Birkat halevana po mnogim kabalistima predstavlja zaštitu od nasilne smrti tokom meseca koji predstoji. Ceo blagoslov treba izgovarati, sa mnogo pažnje i usredsređenosti, reč po reč, jer se tokom te molitve čovek nalazi pod neposrednim okriljem Sveprisutnosti Božjeg duha (**Šehina**).

grčke kulture i vere. Spoljna oznaka ugnjetavanja, kao i vrhunac u helenističkom pokušaju uništavanja jevrejske narodnosne samosvojnosti i verske posebnosti u okupiranoj jevrejskoj državi se ogledala u strogoj zaštiti osnovnih jevrejskih verskih obreda (obrezivanje muškaraca, održavanje propisa o obrednoj čistoci, propisi o dozvoljenim i zabranjenim jelima, sedmično javno čitanje odlomaka iz Svetog pisma - **Tore**, slavljenje praznika i dr.) i u postavljanju kipa Zevsu Olimpijskog na žrtvenik u jerusalimskom Hramu.

Prema I knjizi **Makabejaca** (1, 44) taj, za Jevreje jednobožačke vere neprihvatljiv događaj se desio na dan 25. kisleva 167. godine pre naše ere. Kako je u toj, istorijski veoma pouzdanoj, knjizi zapisano, starac Matatja (hebrejski: Matitjahu Hakohen), iz svešteničke porodice Hašmonejaca, sa svojih pet sinova odlazi u njihovo mesto Modiin, i tamo ruši kip mnogobogačkog idola, kojega su postavili okupatori, i počinje oslobodilački, narodni ustanak i rat malog naroda protiv najmoćnijeg carstva tadašnjeg sveta. Posle Matatjine smrti, borbom rukovodi njegov sin Jehuda zvani Makabi (malj, čekić) i posle tri godine ratovanja uspeva da istera osvajača iz velikog dela zemlje, ulazi u Jerusolim, gde je na godišnjicu ponižavajuće carske zapovesti, 25. kisleva, očistio Hram, srušio tuđinske kumire i izvršio **osvećenje (hanuka)** oskrnavljenog žrtvenika, a samim tim i Hrama.

Kako piše u knjizi Makabejaca, pobeđu nad ne-

H a n u k a

Naziv praznika **Hanuka** potiče iz samog značenja imenice, koja znači **posvećenje, osvećenje**. Prema podacima iz istorijskih knjiga, kao i iz legendi o nastanku praznika, naziv je verovatna skraćenica od **hanukat habajit** - osvećenje Doma, Hrama, ili **hanukat hamizbeah** - osvećenje žrtvenika, oltara. Josif Flavije (**Josef ben Matitjahu Hakohen**), u svom delu **Jevrejske starine**, praznik naziva na grčkom jeziku **fota** ($\phi\omega\tau\alpha$) - svetlost, sjaj, a i danas ga u savremenom hebrejskom mnogi nazivaju **hag hanukim** - praznik svetlila.

Hanuka se slavi kao sećanje na pobedonosnu oslobodilačku borbu jevrejskog naroda, na tlu drevnog Izraela, protiv helenističkih okupatora, u vreme vladavine Antioha IV Epifana, iz dinastije Seleukovića. Helenizam je bio politički izraz težnje stvaranja jedinstvenog naroda u mnogoplemenskoj i mnogoverskoj carevini naslednika Aleksandra Makedonskog sredstvima asimilacije i nametanja ujednačavajuće

prijateljem i osvećenje Hrama narod je osam dana slavio prinošenjem žrtava i pevanjem hvalospjeva a " Jehuda je sa svojom braćom i sa svom izraelskom zajednicom odredio da se počev od dvadeset i petog dana meseca kisleva, svake godine osam dana radosno i veselo slavi dan posvećenja žrtvenika" (vidi 1 knj. Makabejaca 4, 59).

Pored ovih istorijskih podataka, zabeleženo je i nekoliko legendi o nastanku praznika. Jedna je zabeležena u Talmudu i kazuje o tome kako su Grci ušli u Hram, oskrnavili i ulje koje se čuvalo za paljenje obrednih svetiljki. Makabejci, oslobođeni, su posle ulaska u Jerusolim našli u Hramu svega jedan sud ulja, s pečatom velikog sveštenika, koji je bio dovoljan za jedan dan. Tada se "učini čudo" (Božje) te je to ulje go-relo u svećnjaku **osam** dana.

Paljenje buktinja, žižaka i sveća u vreme tog praznika, postao je narodni običaj, koji je u Talmudu i ozakonjen. Neki su, prema odredbama Šamajeve škole, palili po osam svetilila prvog dana, pa sledećih osam dana po jedno manje, ali je običaj preovladao prema školi Hilelovoj (**bet Hilel**) da se prvog dana pali jedno, a zatim svakog dana po jedno svetlilo više. Taj je običaj i do danas sačuvan.

Osam dana praznika Hanuka predstavljaju više domaći blagdan, jer se svećice pale svake večeri u krugu porodice, pazeći pritom da svetlost tih žižaka ne sme da služi za osvetljenje. Od davnina su za potrebe

praznika izradjivani osmokraki svećanjaci, zvani **menora**, a danas se, za razliku od istoimenog sedmokrakog nacionalnog simbola, nazivaju **hanukija**. Paljenje svećica se vrši pomoću dodatne (devete), koja se naziva **šamaš** - poslužitelj, uz čitanje posebnih blagoslova i pevanje psalama i pesama. Deca dobijaju poklone, a u srednjem veku su na taj praznik učitelji dobijali svo-je jednogodišnje nagrade. Tokom osam dana tog praznika, koji obično pada meseca decembra, nema zabrane rada, ali se u vreme dok svećice u menori gore, ništa u kući ne radi, pa je porodica sedela oko stola i vremenom se razvio običaj da se igraju neke vrste karata, što tokom cele godine nije bilo dozvoljeno, ili neka vrsta igre sa zvrčkom (na jidiš jeziku zvan **trendel**, na hebrejskom **sevivon**) u orahe, slatkiše. Na četiri površine kocke zvrčka pisalo je po jedno slovo: **N - G - H - Š**, koje se tumačilo kao skraćeni- ca prvih slova rečenice: **nes gadol haja šam** - čudo veliko se desilo tamo, podsećajući time na čudo koje je Bog učinio sa posvećenim uljem. Danas u Izraelu na **sevivonu** piše: **N-G-H-P - nes gadol haja po** - čudo veliko se desilo tu. Ta slova su, inače, služila za pravila igre.

U nekim krajevima su deca dobijala na poklon po novčić, u istočnoj Evropi na jidišu nazvan **hanuke - geld**, na hebrejskom **dme hanuka**.

Hanuka svećice, ili žižci, se pale s desna na levo,

uz pomoć šamaš svećice, a pre paljenja se govore sledeći blagoslovi (berahot):

Baruh ata, Adonaj, elohenu meleh haolam ašer kidešanu bemicvotav vecivanu lehadlik ner hanuka.

Blagoslovljen neka si, Gospode, Bože naš, kralju sveta, koji si nas posvetio svojim zapovestima i naredio da se pali **Hanuka** sveća.

Baruh ata, Adonaj, elohenu meleh haolam, šeasa nisim laavotenu bajamim hahem bazeman haze.

Blagoslovljen neka si, Gospode, Bože naš, kralju sveta, koji si činio čuda našim očevima, u one dane, u ono vreme.

Prve večeri se kazuje i blagoslov:

Baruh ata, Adonaj, elohenu meleh haolam, šehehejanu vekijemanu vehigianu lazeman haze.

Blagoslovljen neka si, Gospode, Bože naš, kralju sveta, koji si dao da doživimo, da postojimo, i da stignemo do ovog vremena.

Od druge večeri se pali sleva, od sledeće svećice, na desno. Zatim se kazuje odlomak iz Talmuda (traktat Sofrim 20.):

Hanerot halalu anu madlikin al hanisim veal haniflaot veal hatešuot veal hamilhamot, šeasita laavotenu bajamim hahem bazeman haze, al jede kohaneha hakedošim. Vehol šmonat

jeme hanuka hanerot halalu kodeš hem, veelanu rešut lehištameš bahem, ela lirotam bilvad, kede lehodot ulhalel lešimha hagadol al niseha veal nifleoteha veal ješuateha.

Ove sveće, koje palimo zbog čuda i čudesnih dela i spasenja i ratova, koja Si učinio očevima našim onih dana, u to vreme, putem svetih sveštenika Tvojih. A svih osam dana Hanuke ove su sveće svete, i nije nam dozvoljeno da ih upotrebljavamo, nego samo da ih gledamo, da bismo hvalili i slavili Tvoje veliko ime, zbog Tvojih čuda i Tvojih čudesnih dela i Tvojih spasenja.

Posle ovih reči svi ukućani, okupljeni oko upaljenih svećica u **menori**, odnosno **hanukiji**, pevaju pesmu **Maoz cur ješuati - Tvrđjo, steno spasenja moga**, koju je spevao neki **Mordehaj**, što se saznaje po akrostihu na početku strofa, negde početkom 13. veka. **Maoz cur** slavi dela Božjih spasenja, od Egipta, Persije (v. **Purim**), čuda i spasenja, koja su osnova slavljenja **Hanuka, i dr.**

U raznim krajevima jevrejskog rasejanja razvio se i običaj umetničko-zanatske izrade menora, od srebra, mesinga ili bronzne, te sačuvani primerici predstavljaaju vredne predmete u istoriji primenjene umetnosti, čuvaju se u muzejima i privatnim zbirka-

Hamiša asar bišvat - Tu bišvat - Roš hašana lailanot

Jedan od najmladjih blagdana u jevrejstvu jeste **Hamiša asar bišvat**, koji, pored gore navedenih, u značenju 15. ševat, Nova godina biljaka, ima i narodski naziv **hamišoši i frutas (voće)**.

Na početku talmudskog traktata **Roš hašana** stoji zapisano:

'Postoje četiri Nove godine. Prvog **nisana** Nova godina kraljeva i hodočasnih praznika. Prvog **elula** Nova godina desetine za goveda, rabi Elazar i rabi Šimon kažu prvog **tišrija**. Prvog **tišrija** Nova godina za (kalendarsku) godinu i za oprosne godine, i za godine jubileja (**jovel**), za sadnice i za povrće. Prvog **švata** Nova godina biljaka prema rečima Šamajeve škole, Hilelova škola kaže petnaestoga dana istog.'

Iz ove **Mišne** učimo da su ove Nove godine uglavnom služile u upravne i fiskalne svrhe. Od prvog dana meseca **nisana** se računala godina vladanja kralja, a i

početak svih praznika u godini (14. **nisana** počinje **Pesah**). I ostale Nove godine su bile rokovi za davanja poreza za razne proizvodne, samo je prvi dan meseca **tišri** označavao početak godine, iako je **nisana** bio i ostao **prvi** mesec u godini! I Nova godina biljaka, ili drveća, je bila u stvari rok obračuna poreza za drva koja su se donosila Hramu u Jerusalimu.

Tek je u sefardskim zajednicama Balkana, ali i u kabalističkoj, većinom sefardskoj, zajednici u Cfatu (Safed) u osmanskoj Palestini, posle izгона Jevreja iz Španije 1492. godine, 15. **švat (Tu bišvat)** dobio novo obeležje lepog blagdana, povezanog sa mesijanskim čežnjama za pradomovinom Jevreja - Zemljom Izraela (**Erec Jisrael**). Pošto u to vreme (obično januar - februar) počinje u Zemlji Izraela prolećna obnova kretanja životnih sokova u biljkama, u drveću, u sefardskim zajednicama se počeo slaviti ovaj praznik povezivanja i simboličnim uzimanjem plodova voćaka, naročito onih koji rastu i u Svetoj zemlji (smokve, suvo groždje, bademi, ali i **žito!** i sl.). Kada se svetkovanje **Hamiša asar bišvat** proširilo i u istočnu Evropu, zatim i u ostale zemlje sveta, i po jedna pomarandža bi označavala tu povezanost Jevreja sa Zemljom Izraela. Kod Sefarada se pevaju posebne pesme na jevrejsko-španskom jeziku, zvane **Komplas da las frutas i Flores**. Blagoslovima (**b'rahot**), koji se kazuju, pretna opštim propisima, za svako voće, se zahvaljujemo Gospodu za plodove biljaka koje je stvorio.

Ovaj se praznik slavi u kući, u sinagogi nema posebnog obeležavanja. Danas se u Izraelu slavi **Hag lailanot**, 15. švata, kao narodni praznik početka prolećne obnove životnog ciklusa biljaka. U jevrejskim zajednicama se priredjuju posebne proslave u opštinskim prostorijama.

P u r i m

Praznik **čuda (nisim)** oslobodjenja kojega je Gospod Bog podario jevrejskom narodu u vreme rasejanja, odnosno progonstva (**galut**) u Persiji, tokom vladavine cara Ahasvera (**Ahašveroš**). Purim se svetkuje bez zabrane rada, ali sa odobravanjem mnogih znakova radosti koji nisu uobičajeni u verskom životu Jevreja. Slavi se 14. i 15. dana meseca **adar**, koji pada u rane prolećne mesece, od prilike od kraja februara do kraja marta, kako koje godine. Nastanak svetkovanja Purima je potonuo u one dubine istorije našeg naroda koje su neistražene i koje verovatno nikada neće biti odgonetnute. Prvi zapis o prazniku nalazimo na kraju knjige o Esteri (hebr. **Ester**), koja se, u **Tanahu** nalazi na poslednjem mestu medju tzv **Pet svitaka (Hameš megilot)** i koja je medju poslednjima uvrštena u službeni odbir biblijskih knjiga.

U najkraćem, to je knjiga koja je od vajkada pobudjivala rasprave o poreklu, o piscu, i o sadržaju. Posebno je naučnike od nastanka modernijeg istraživanja Biblije zanimala istorijska tačnost događaja koji su opisani u njoj. U knjizi se ne spominje ni jedan od poznatih imena Božjih, ni zamene Njegovog imena. Opisuje se događaj u persijskom carstvu pod

vladavinom cara Ahasvera, za koga neki istoričari pretpostavljaju da je možda Kserks. U hebrejskom tekstu se pojavljuje dosta pozajmica iz starog persijskog jezika, pisac je očigledno odlično poznao običaje u Persiji, u državi i na carskom dvoru, ali postojeće pouzdane istorijske knjige nigde ne spominju zbivanja koja se u tom, možemo slobodno reći, drevnom romanu opisuju. Ta dobro napisana knjiga, sa dobrim zapletima i, po Jevreje, srećnim završetkom, govori o tome kako je vladar Persije, Ahasver (hebr. **Ahašveroš**) pozvao svoju ženu Vašti da se pokaže njegovim gostima na nekoj carskoj gozbi. Žena je imala svoje razloge, tek, odbila je carsku - supružansku zapovest i nije se pojavila pred carevim pijanim i sitim gostima, te je car, po savetu svojih velikaša, naredio da mu se dovedu najlepše devojke iz carevine, kako bi među njima izabrao sebi novu ženu i caricu. U paralelnoj radnji upoznajemo da u Susanu (**Šušan**), prestonici carevine, među ostalim Jevrejima, živi i Mordehaj, iz plemena Binjaminovog, sa svojom usvojenom nećakinjom Esterom, koja se zapravo zvala Hadasa (na hebr. Mirta). Mordehaj je otkrio zaveru protiv cara, prijavio to i bi zapisan u carsku spomen-knjigu. Istovremeno je odbio da se pokloni Ahašverovom prvom velikašu Hamanu, koji od cara dobija dozvolu da ga obesi. U međuvremenu, Hadasa - Ester je pošla sa lepoticama pred cara i bi izabrana za caricu, ne otkrivši svoje pravo ime i poreklo. Haman je pozeleo ne samo da ubije

Mordehaja, već je naredio da se pobiju svi Jevreji u Ahašverovom carstvu. Dan izvršenja kazne određuje žrebom, koji se na akadskom jeziku zove **bur, buru** a u toj biblijskoj knjizi zapisan kao **pur**, u množini **purim**, te je tako nastao i naziv kasnijeg praznika. Mordehaj moli Esteru da podje pred cara i zamoli milost za svoj narod. Ester je znala da nepozvana ne može pred cara, te se, posle trodnevnog posta, ipak usudi da pozove Ahašvera na gozbu koju ona njemu u čast priređuje. Tokom pirovanja ona otkrije svoje poreklo, rekne da je Mordehaj njen stric-ujak, i iznese šta Haman priprema njenom narodu. Posle još nekoliko zapleta, Haman i njegovi sledbenici, zajedno sa njegovim sinovima, bivaju ubijeni. Jevreji su ustali protiv svojih progonitelja a Mordehaj postavljen za carevog namestnika u državi. Posle oslobodjenja od pogibelji, krajica Ester i Jevrejin Mordehaj, napisahu pisma svim Jevrejima Persije s nalogom da svetkuju taj dan oslobodjenja, u radosti i veselju, slanjem poklona svojim bližnjima i sirotinji.

Naši učeni rabini (skrać. **haza"l** - naši mudraci, neka im je blagoslovljena uspomena) su od davnina protumačili da je čudo **Purima** deo prirodnih pojava, i da stoga u opisu povesti nema imena Božjeg, **jer priroda ne otkriva javno prisustvo svoga Tvorca**. Tokom svetkovanja ovog radosnog praznika slobode, mi se veselimo Božjem providjenju koji je i tada, ali će i u buduće sačuvati naš narod od pogibelji.

Praznik počinje postom, kao uspomenom na kraljicu Ester koja je postila uoči izlaska pred cara, te se stoga i naziva **Taanit Ester** - Esterin post. Posti se 13. **adara**, ali ako je **Purim** u nedelju, onda se post pomera na prethodni četvrtak. **Taanit Ester** se posti samo tokom dana, a ne 24 sata. Osim trudnica, dojilja i bolesnih, obaveza posta vredi za sve.

U predvečerje **Purima**, **pri kraju večernje molitve (arvit-maariv)**, u sinagogi se javno čita **Megilat Ester** - Svitak o Esteri, posebnim napevom. U vreme **berahot** pred čitanjem, svi prisutni stoje, dok se samo čitanje sluša sedeći, a čitač sve vreme stoji. Neka posebno važna mesta članovi opštine (**kahal**) izgovaraju glasno, a čitanje prate glasnim negodovanjem pri pomenu imena Hamana i članova njegove porodice, praćenih zvucima čegrtaljki i lupanjem pononjima za molitvu. Ožalošćeni (**avel**) treba večernju molitvu da moli sam u svojoj kući, ali za čitanje **Megila** treba da i on dodje u sinagogu.

Tokom vekova razvio se običaj sedenja po kućama, pri svečarskoj trpezi do duboko u noć. Gostilo se i pilo, čak je i kartanje bilo dozvoljeno! U raznim zajednicama su se pevale pesme u slavu Estere i Mordehaja, zvane među sefardskim Jevrejima **komplasi purim**, a na istoku Evrope se pojavio običaj da učenici iz talmudskih učilišta idu od kuće do kuće i igraju scenske prikaze događaja opisanih u biblijskoj knjizi. To su u stvari prvi začeci jevrejskog pozorišta,

a komadi koje su igrali na narodnom **jidiš** jeziku nazvani su **Purimšpil**. Purimšpilere su domaćini nagradjivali kolačima, jajima, hranom ili po kojim novčićem. Dozvoljavano je i opijanje, kao "valja se" opiti dok čovek **ne zna** (hebr. **ad lo jada**) za razliku između reči "blagoslovljen neka je Mordehaj" (**baruh Mordehaj**) i "proklet neka je Haman" (**arur Haman**). Istovremeno je u zemljama u kojima se u to doba godine odvijala karnevalska - pokladna veselja, nastao običaj maskiranja, najpre u kućama, pri porodičnim sedeljka-ma u čast Purima, sa prikazivanjem maski glavnih lica iz biblijske knjige, a u dvadesetom veku i na velikim purimskim zabavama u domovima jevrejskih opština. U Tel Avivu se od pre šezdesetak godina na taj praznik pravi veliko karnevalsko slavlje, nazvano po onom o razbibrizi "do neznanja" - **ad lo jada**.

Prijateljima, rođjacima, sirotinji se šalju tanjiri sa raznim djakonijama (kod sefarada zvane **platikus di purim**, kod aškenaza **šlahmones** - od hebr. **mišlo-ah manot** - slanje darova), koja su veselo raznosila deca i dobijala za to posebne darove uz uzvratanje poklona, kolača.

U jutarnju molitvu (šaharit), u popodnevnu (**mincha**), i u večernju (**arvit**) se ubacuje, kao i na **Hanuka**, molitva **al hanisim**.

Na **Purim** je dozvoljen rad, ali je običaj da se praznično oblačimo.

P e s a h

Pesah ili **pasha** su hebrejski, odnosno grčki nazivi prvog hodočasnog praznika u našem kalendaru. Prema zapisima u **Tanahu**, a kasnije i po onome što je zapisano u **Talmudu**, taj blagdan nije jedinstven ni po nazivu, ni po poreklu, kao ni po običajima. A proteklo je mnogo vekova dok je iz mnogobrojnih predanja i običaja stvoren koliko istovetan praznik, iz kojeg se može uočiti zajednička, većita žudnja i ljubav jevrejskog naroda za slobodom. Imenom **pesah** je prvobitno nazivana sama **žrtva**, ali i **obred žrtvanja** jednogodišnjeg muškog jagnjeta ili jareta, kojega je trebalo zaklati u sumrak uoči četrnaestog dana meseca **nisana**, u **Tanahu** zvanog mesec proleća (**hodaš haaviv**) ili prvim mesecom u godini (vidi II knj. Mojsijeva, **Šemot** 12). Prema tim opisima, krvlju zaklane žrtve trebalo je poprskati oba dovratka i nadvratka, kako bi te noći andjeo uništenja **preskočio**, ili **prošao** (a to su neka od značenja hebrejskog glagola **pasah**). Na istom mestu su zapisani propisi prema

kojima žrtveno živinče treba ispeći, pazeći da mu se ne polomi neka kost, i te iste noći u krugu najuže porodice pojesti. Strogom krugu ukućana su bili dodati oni koji su prišli Jevrejima (robovi ili sluge i druge **pri-došlice**) ili, izuzetno, kada je porodica bila premala da bi za tu jednu noć mogla sama pojesti brava sitne stoke, takvim porodicama bilo je dozvoljeno da se udruže sa sličnim manjim domaćinstvima, najbližim susedom, jer su pečeno žrtveno živinče ukućani morali pojesti u žurbi, u kući, opasani, sa štapom u ruci, a ostatak su morali spaliti. Bila je to svakako vrsta domaće, porodične svečanosti, što će uticati na kasniji razvoj pashalnih predanja. Pored ovih podataka, u navedenom (i još nekom) odeljku **Tanaha** ćemo naići na izvesne zapise o simboličnim radnjama koji će se odraziti isto tako na buduće običaje. Spominje se i to da se taj praznik, koji će se slaviti posle izlaska iz Egipta, iz ropstva u slobodu, zove još i **hag hamacot** - hodočasni blagdan beskvasnog hleba, **hag haaviv** - hodočasni blagdan proleća i **zeman herutenu** - vreme, čas slobode naše. Ali, među propisima je i taj da se te noći mora jesti beskvasni hleb (**maca**, množ. **macot**, u nas poznat kao **maces**) sa **gorkim zeljem (maror)**. Taj isti beskvasni hleb treba zatim jesti u buduće svake godine sedam dana, računajući od predvečerja 14. dana meseca **nisana** pa sve do 21. dana toga meseca. **Kvaca se** nije smeo nalaziti u kućama u vreme toga praznika. Iz te noćne gozbe u kojoj su ukućani, verovatno,

osećali uzbudljivu povezanost sa celim narodom koji polazi na svoj sudbinski put, kasnije se razvila zajednička večera. Ona će se nazvati **seder** - red (jer se po ustaljenom redu tokom noći obavljala svaka obredna radnja, svaka molitva ili pesma, čak su se i jelo i svaka čaša vina uzimali po određenom redu).

Postojale su mnoge pretpostavke o izvorima nastanka praznika **Pesah**. Od onih koje su smatrale da je **pesah** u početku bio praznik Nove godine (v. **Roš hašana**), zatim Dan prve žetve, Praznik proleća (**haag haaviv**), nomadski praznik prvenaca, do onih po kojima je to bio Dan pada prvog klasa ječma, sirotinjske žitarice. Nauka danas za najprihvatljiviju pretpostavku uzima da **Pesah** iskonski potiče iz rodovskog obreda zajedničke večere, tokom koje su učesnici pojeli žrtvu, koja je trebalo da ih zaštiti od spoljnih činilaca, prirodnih ili natprirodnih sila. Kada je **Pesah** poprimio obeležje spomen-praznika na izlazak iz Egipta, iz ropstva u slobodu, ne može se tačno utvrditi, ali je sigurno da je pashalna žrtva ostala u središtu simboličke tokom praznovanja.

Običaji praznovanja

Uoči praznika je obaveza da se vrši sveopšte čišćenje i spremanje kuće i stana, sklanjanje posudja koje je bilo u upotrebi cele godine i pripremanje posebnog, namenjenog samo za taj praznik (**kašer lepe-**

sah). Cela kuća mora biti temeljno očišćena od svega što je kvasnog porekla, koje se na hebrejskom naziva **hamec**. Za **hamec** se smatra svaka namirnica koja bila pod uticajem kvasne, kisele fermentacije, bilo da je to žitarica, pice ili sl. U predvečerje dana uoči praznika, 13. **nisana**, domaćin, ili ako je odsutan onda neko drugi od odraslih članova porodice, sa svećom u jednoj a s krilom neke pernate živine u drugoj ruci, traži po stanu ostatke kvasnog (**hameca**). Taj se obred naziva **bedikat hamec** - traženje **hameca**. Da se obred ne bi vršio uzalud, žena obično stavlja u neke kutke stana ili kuće nekoliko vidljivih mrvica kvasnog hleba, koje će tokom **bedika** domaćin naći. Pre početka obreda izgovara se **beraha**:

Baruh ata, Adonaj, elohenu meleh haolam, ašer kidešanu bemicvotav, vecivanu al biur hamec.

Blagoslovljen neka si, Gospode, Bože naš, kralju sveta, koji si nas posvetio svojim zapovestima i zapovedio nam uklanjanje kvasnog (**hamec**).

Mrvice, nadjene tokom obreda **bedika** se zatim spale. Koliko je stroga bila zabrana držanja kvasnih proizvoda u kući, svedoče i sledeći propisi, koje su doneli naši mudraci (**haza"l**):

a) posle spaljivanja **hameca** tri puta treba reći ovu aramejsku rečenicu:

Kal hamira vehamia deika viršuti dela ha-

mite udela viarte udela jedana le, libatel vele-
heve hefker keafra deara.

Sve što je kvasno i što je **hamec**, koji su u mom
vlasništvu, koje sam video ili nisam video, koje sam
uklonio ili nisam uklonio, neka se smatra za ničije po-
put prašine zemaljske.

b) Ako neko poseduje veće zalihe prehrambenih
proizvoda koji su **hamec**, treba putem pravne fikcije
da ih sam, ili preko ovlašćenog rabina, zajedno sa osta-
lim članovima opštine, **proda** (bez dobiti) sugrađani-
nu nejevrejину za vreme praznika. Taj se običaj naziva
mehirat hamec - prodaja hameca.

Ako prvi dan praznika **Pesah** pada na **šabat**, **be-
dikat hamec**, **biur** i **mehirat hamec**, se vrše u čet-
vrtak!

Prema jevrejskom predanju stroga zabrana upo-
trebe namirnica koje su **hamec** postoji kao uspomena
na to da Jevrejke nisu imale vremena da testo za hleb
uskisne tokom noći kada je Gospod zapovedio da svi
Jevreji pod vodjstvom Mojsijevim izidju iz Egipta (v. II
knj. Mojsijeva, **Šemot** 12, 39). Svih osam (sedam) da-
na praznika se jedu namirnice koje ne sadrže **hamec**,
a umesto hleba se jede beskvasni hleb **maca** (u množ.
macot, prema jidiš izgovoru **maces**). Među Sefardi-
ma se beskvasni hleb za praznik naziva **bojus**.

Svetkovanje Pesaha

Praznik oslobodjenja iz egipatskog ropstva, kada
je Gospod Bog, pod vodjstvom Mojsija, učitelja našeg
(**Moše rabenu**), izveo jevrejski narod na slobodu, sla-
vi se u **galutu** - rasejanju osam dana, dok se u Izraelu
slavi samo sedam dana. Prva dva i poslednja dva dana
(u Izraelu prvi i poslednji dan) su praznici tokom kojih
postoji zabrana rada, a ostali dani se računaju kao po-
lupraznici - **hol hamoed**. U molitve u sinagogama
(**bet hakneset**) su i u jutarnjim i ostalim molitvama
udenute neke posebne molitve, koje se nalaze u molit-
venicima (**mahzor**) za **Pesah**.

Prve dve (u Izraelu samo prve) večeri se, po po-
vratku sa **arvita** iz sinagoge održava veoma posebna
uvečana večera, koja ima svoj vekovima razradjeni
red, te se stoga i naziva **seder**. Ceo obred je zapisan
u knjigu koja se naziva **Hagada šel pesah**. **Hagada**
na hebrejskom jeziku znači **priča**, **kaža**, a tako se
naziva jer je **micva** da se tokom te večeri **kazuje** po-
vest o **čudu** spasenja jevrejskog naroda iz egipatskog
ropstva. Tokom vekovne razrade celog obreda, koji je
sastavljen od molitava, blagoslova, psalama, pesama,
obraćala se pažnja na to da se ukućani a naročito **deca**
što duže zadrže u takvom stanju da mogu pratiti celu
priču. Na jednom mestu, navodu iz **Talmuda**, se kaže
da je za pohvalu svakli onaj ko mnogo i dugo priča o
belaaku iz Egipta (**jeciat micrajim**). Sve te molitve,

kao i pesme, koje su verski pesnici ispevali da bi hvatili Gospoda zbog oslobodjenja iz ropstva, se pevaju prema mesnim napevima, a često se i prevode na govorni jezik zajednice, jevrejsko-španski, jidiš, ili drugi. Osnove **seder** večeri se nalaze već u Talmudu, u traktatu **Pesahim**. Sa neznatnim razlikama se **seder** priredjivao širom jevrejskog **galuta**, samo su u raznim krajevima dodavali posle **nirca** nove pesničke tvorevine koje nisu morale biti prihvaćene u celom jevrejstvu.

Seder

Sto je svečano postavljen. Pored prazničkih sveća, koje domaćica pali uz **b'raha**, posle pojave tri zvezde na nebu, na čelu stola je pripremljeni služavnik sa tri beskvasna hleba (**macot - maces**), pokrivena izvezenim pokrivačem, a iznad njega stoje u zdelicama ili na naročitom poslužavniku (**keara**) za **seder**, simbolična jela. Za stolom će se naći svi ukućani, pa i posluga, u znak sećanja na sužanjstvo u Egiptu. Ukoliko nema za sve prisutne članove porodice naslonjača, onda svi treba da stave na svoje stolice jastuke, jer se i za vreme kazivanja povesti, molitava, i za jelom i pićem, osim u vreme uzimanja **gorke trave - marora** sedi naslonjen, kao što su to činili u vreme starog veka **slobodni ljudi**, nasuprot **robova**. Domaćin u veoma pobožnim kućama istočne Evrope i Izraela

oblači po dolasku iz sinagoge beli platneni ogrtač (najidišu nazvan **kitl**) i belu platnenu - svilenu kapu ovičenu zlatnim pervazom. (Taj je **kitl** dobijao za venčanje, zatim ga nosio kada je kao domaćin vodio **seder**, nosio ga u sinagogi u vreme praznika **Jom kippura**, i u njemu bivao sahranjen.)

Raspored na stolu je sledeći:

3 **macot**

Beca

Zroa

Maror

Karpas

Haroset

Pred poslužavnik se stavlja duboki tanjir ili neki drugi sud sa slanom vodom, u koju se kasnije umaće **beca** (jaje) i **karpas** (list celera ili peršuna). **Maca** je u ovom slučaju **beskvasni hleb jada i nevolje (maca lehem oni)** ili na aramejskom **lahma anja**, koje se prema rečima **Ha lahma anja**, koje se čitaju posle početka **sedera**, **jeli naši očevi u zemlji egiptskoj**. **Maror**, gorka trava ili koren, treba da podsećaju na gorke dane sužanjstva, **haroset**, mešavina pekanih jabuka, oraha i vina, na malter kojim su naši preci zidali gradove, **zroa**, krilo živine ili kolenica jagnjeta, na pashalnu žrtvu, koja ulazi u osnove praznika. Za vreme **sedera** je obaveza da svi oko stola ispiju četiri čaše vina (preporučljivo da bude crno ili ružica)

a na sto se stavlja i jedna čaša - za proroka Eljahua (Ilija). Deca dobijaju po malu čašu.

Veoma je značajno da se u vreme **seder** večeri čak na dva mesta kazuje rečenica o nadanju da će učesnici biti **iduce godine u Jerusalimu - lešana habaa birušalajim!**

Raspored sedera:

- **Kadeš** - kazuje se **kiduš**, **osvećenje** vina sa odgovarajućom **beraha** (... **bore pri hagafen**). Ako je to veče i **erev šabat**, govori se ceo **kiduš** kao sva- kog petka u veče.

- **Urhac** - domaćin pere ruku, bez **blagoslova** al **netilat jadajim**.

- **Karpas** - sa poslužavnika se uzima list peršuna ili celera, govori se **beraha** : ...**bore pri haadama**, list se umoči u slanu vodu i pojede.

- **Jahac** - Domaćin uzima srednju **maca** prelama je na pola, uzima još dva komada od druge dve, sve zamata u salvetu i sklanja za kasniji **afikoman**, koji se uzima na kraju večere. Za **afikoman** su vezani za- nimljivi običaji, koji služe u stvari za održavanje pažnje dece za stolom. U nekim krajevima neko od dece nastoji da "ukrade" **afikoman**, pa mu domaćin daje dar da bi ga na vreme vratio, kako bi se **seder** mogao nastaviti. U nekim krajevima deca stavljaju **afikoman** u neku vrećicu, stavljaju na rame i obilaze

oko stola, time oponašajući **izlazak** naših predaka iz Egipatskog ropstva.

- **Magid** - kazivanje priče o **izlasku**, čitajući, pevajući, u prevodu na govorni jezik ili izvorno, tekst iz **Hagade**. Preporučuje se da domaćin ili neko kraj stola ubaci po koje objašnjenje iz Mišne ili Talmuda za sve što se čita.

- **Rohca** - pranje ruku pre jela, sa obaveznom **beraha ...al netilat jadajim**.

- **Moci - maca** - Prvo posluženje sa beskvasnim hlebom - **maca** - sa poslužavnika, uz kazivanje **beraha ...hamoci lehem min haarec**, zatim i:

Baruh ata, Adonaj, elohenu meleh haolam, ašer kidešanu bemicvotav, vecivanu al ahilat maca.

Blagoslovljen neka si, Gospode, Bože naš, kralju sveta, koji si nas posvetio svojim zapovestima i zapovedio nam jedenje beskvasnog hleba.

- **Maror** - gorko, domaćin uzima sa poslužavnika lon ili gorke trave, umoči u **haroset**, podeli svima oko stola, pre no što se pojede, kaže se **beraha**:

Baruh ata, Adonaj, elohenu meleh haolam, ašer kidešanu bemicvotav, vecivanu al ahilat maror.

Blagoslovljen neka si, Gospode, Bože naš, kralju sveta, koji si nas posvetio svojim zapovestima i zapovedio nam jedenje gorkoga.

- **Koreh** - svi uzimaju po dva komadića **macot**, stavljaju među njih malo **marora** (i od ovoga, kao i od svih do sada pomenutih simboličnih jela, treba uzeti najmanje u veličini jedne masline!), i pre no što to, oslonjeni na levu stranu, pojedu, podsećaju se **rabi Hilela Starog**, koji je u vreme postojanja Hrama u Jerusalimu tako jeo, **maca** i **maror** zajedno.

- **Šulhan oreh** - postavljen sto. U radosti se jede zajednička večera. U nekim zajednicama nije dozvoljeno jesti pečeno jagnje te večeri, a vino se za vremne večere može trošiti po volji, bez ograničenja.

- **Cafun** - posle završene večera uzima se ranije sklonjeni **afikoman**, pojedje se komadić, oslonjen na stranu. Posle toga se više ne sme jesti, a piju se samo treća i četvrta čaša vina.

- **Bareh** - kazuje se **birkat hamazon** - blagosiljanje za jelo. Na kraju se, oslonjen na levu stranu, popije treća čaša vina.

- **Nirca** - kazuje se drugi deo Psalama, koji se zove **Halel**, i uz **beraha** se popije četvrta čaša. Do kraja čitanja iz **Hagade** se više ne jede.

Sva uputstva se nalaze u **Hagadama**, koje se obično štampaju sa prevodima. Pashalne **Hagade** su od ranog srednjeg veka ukrašavane, sa više ili manje slikarskog umeća. Jedna od najlepših je u svetu poznata **Sarajevska Hagada**, nastala u Španiji u 14. veku, a čuva se u Zemaljskom muzeju u Sarajevu, po kojem je dobila i svoje ime.

Sefirat haomer

Prema rečima iz III knjige Mojsijeve, **Vajikra**, 23, 15, od druge večeri praznika (doslovno **šabata Pesaha**, kada se prinosila žrtva podizanica prvog snopa (**omer**) treba **brojati** sedam sedmica, pa pedesetoga dana treba prineti Gospodu novu žrtvu. Od postojanja Svetišta (**Bet hamikdaš**) u Jerusalimu, bio je ustaljen obredni običaj da se od predvečerja 16. **nisana** prinosi na žrtvu jedan **omer** (doslovno **snop**, ali i mera od prilike 20 kubnih decimetara) ječma, zatim se odbrojavalo sedam sedmica, sve do praznika Sedmicá - **Šavuot**. Posle razaranja Hrama, naši mu-draci (**haza'l**) su odlučili da se **brojanje omera - sefirat haomer** zadrži kao obavezni obred, u znak pripreme za prijem **Tore**, koju je narod Izraela (**Jisrael**) primio na dan **Šavuota**.

Brojanje **omera** se vrši u sinagogi svake večeri, posle večernje molitve (**arvit-maariv**). Brojanje je dozvoljeno čak i na govornom jeziku, ako sam vernik ne ume da čita hebrejski. Kako se u dane ovih sedam sedmica dogodili u povesti neki tragični događaji, kao što su pogibija učenika rabi Akive, smrt rabi Šimona bar Johaja, a kasnije u 11. veku ubistva i progoni Jevreja u Nemačkoj za vreme I krstaškog rata, dani **sefirat haomer** se računaju kao polupraznici, nema zabrane rada, ali se treba uzdržavati od radosti. Stoga i u to vreme ne sklapaju brakovi, ne slave porodična

veselja, veoma pobožni se i ne šišaju. Izuzetak čini 33. dan brojanja.

Lag baomer - 33. dan omera

Trideset i treći dan brojanja omera - hebrejskom brojanom skraćenicom nazvanom lag (l" g, l=30, g=3) = 33, koji pada na dan 18. ijara, na različite se načine obeležava. Prema starom predanju, pomor rabi Akivinih učenika je prestao na taj dan, pa i zabrana radosnih svetkovina prestaje. Kabalisti i hasidi ga svetkuju veoma svečano, jer je to dan smrti rabi Šimona bar Johaja, navodnog pisca Zohara. Prema njima je to dan Hilula derabi Šimon ben Johaj - Svadba rabi Šimona ben Johaja, odnosno njegova uzašašća i sjedinjenja s Gospodom. U Izraelu se na taj dan u selu Meronu, gde je grob rabi Šimonov, okupljaju hasidi iz celog sveta, pale vatre i igraju. Tada se prvi put šišaju i njihova muška deca. U jevrejskim zajednicama je uobičajeno da se toga dana izlazi u prirodu, omladina i deca izlaze na izlete i igraju igre koje podsećaju na borbu Bar-Kohbinih ustanika protiv Rimljana.

Š a v o t

Drugi po redu hodočasni praznik (hebr. hag ili regel) među blagdanima jeste praznik sa mnogo imena, najpoznatije među njima je šavuot (doslovno: sedmice), na jidišu švues, dakle Praznik sedmicâ. Tako se naziva zbog toga što se održava sedam sedmica posle prvog dana praznika Pesah, odnosno pošto je počelo odbrojavanje omera, snopova ječma, koje je trebalo donositi u jerusalimsko svetište (Bet hamikdaš) odnosno: sedam sedmica od kada je srp načeo zreliti usev (ječam). U Tanahu se pominje još i kao Hag habikurim - hodočasni praznik prvih prinosa žitarica, pa i Hag hakacir - hodočasni praznik žetve. Na ovakvim su se ratarskim slavljinama ljudi kitili cvećem i zelenilom, klasjem i prvim plodovima a tim su biljkama krasili verovatno i svoje domove, hramove i svetišta. I pored svega, u Tanahu nema mnogo objašnjavanja ovog praznika, sem što ima još jedno ime - uceret, što znači sabor. Posle zaključivanja biblijskog teksta bilo je mnogo rasprava kada treba slaviti taj

praznik sa mnogo imena, odnosno kada treba početi sa odbrojavanjem sedam sedmica, pa su jedni računali od drugog dana **Pesaha** a drugi od prve nedelje u toku **Pesaha**, jer piše u III knjizi Mojsijevoj - **Vajikra** (23, 11-16): **sutradan posle subote**. Iz rukopisa kumranskog Zajedništva saznajemo da je ovaj praznik bio najvažniji u njihovom kalendaru, jer su ga povezali sa **sklapanjem Saveza** između Boga i jevrejskog naroda. I tek u II veku imamo pomena u Talmudu o novim imenima i novim sadržajima praznika. Među njima su najvažniji: **Zman matan toratenu** - vreme, čas kada nam je data **Tora** - Nauk, i ovaj naziv koji se i danas održao **Šavuot**. Slavi se 6. **sivana**, jer su naši mudraci (**haza'1**) izračunali da je tada Mojsije na Sinajskoj gori od Gospoda dobio **deset zapovesti**, a on ih predao jevrejskom narodu. Po njima je to, razumljivo, najveseliji praznik **otkrivenja, objave Božje**.

U istočno-evropskim jevrejskim zajednicama su se kuće kitile cvećem i zelenilom, pa tako i u našim krajevima. Hramovi, bogomolje su se isto krasile cvećem, a tako isto i svici **Tore u svetim ormanima - aron hakodeš**.

Šavuot je praznik sa zabranom rada, u **galutu** se slavi 6. i 7. **sivana**, dok u Izraelu samo šestog.

Običaj je da se jedu jela sa mlekom ili sirom, a da se u časovima odmora čita knjiga o **Ruti**.

Zbog gore navedenih razloga **kiduš** se u predvečerje praznika govori tek kada padne noć, odnosno

kada se navršni punih sedam sedmica od početka **brojanja omera**.

Od drugih naziva praznika pomenućemo i **Pedersetnicu**, ili po grčkom **Pentekoste**, jer pada u pedeseti dan posle brojanja omera.

U sinagogama su molitve skoro istovetne svim hodočasnim praznicima, koji se na hebrejskom nazivaju, od vremena postojanja Hrama u Jerusalmu - **šaloš regalim**.

Praznični običaji

Gastronomski se praznik obeležava kuvanjem i pečenjem raznih jela i peciva čija je osnova bila mleko i sir. Kod sefardskih Jevreja su se pekli kolači zvani **Monte di Sinai**, sa suvim groždjem i mlekom.

Kako je **Šavuot** padao obično od prilike u vreme hrišćanskih **Duhova**, a prilikom tog praznika je kod protestanata i evangelika bio običaj **konfirmacije**, početkom ovoga veka su u nemačkim i austro-ugarskim tzv neološkim, bolje rečeno reformisanim jevrejskim opštinama zaveli sličan običaj. Isto su ga i zvali. Samo je razlika u ovome: u protestanata je tom prilikom omladina **konfirmisana** - potvrđena, ojačana, odnosno primljena za punopravnog člana crkvene opštine. Devojke se se oblačile u bele haljine, sa vencićima od cveća na glavama, kitama cveća u rukama, mnogo cveća u crkvama. A novonastalo jevrejsko

građanstvo je u svojim sinagogama u mnogočemu oponašalo običaje okoline. Da se njihove devojčice ne bi našle pogodjene, kako su neravnopravne sa dečaci-
ma, koji su sa navršenih trinaest godina, od davnina prolazili kroz obred primanja za punopravne članove
jevrejske zajednice, i postajali bar micva i od tada sami odgovarali za svoje grehe pa i zasluge, reformno je-
vrejstvo je stvorilo običaj koji su nazvali, pozivajući se na obred za dečake, **bat micva**. Jevrejske devojčice su
u belim haljinicama, sa vencićima cveća na glavi, kita-
ma cveća u rukama, dolazile u cvećem okićene sinago-
ge i prolazile taj obred, koji nije imao mnogo
opravdanja u talmudskim propisima. Danas je taj
običaj veoma raširen u jevrejstvu, a njega se ne drže
samo najkonzervativniji, ortodokсни vernici.

Roš hašana - Nova godina

Za razliku od ostalih praznika, koji su vezani za prirodu i istoriju, koji imaju različito poreklo i na ne-
koliko načina zapisivani u **TANAHU** i u **TALMUDU**, **Roš hašana** i **Jom kipur**, Nova godina i Dan pomi-
renja, nisu **hagim** - hodočasni praznici. U bogoslov-
skom smislu se mogu smatrati za **velike praznike**, a u narodu se često tako, između ostaloga, i zovu. Kao što je već napred rečeno pri opisu **Hamiša asar bišvat**, u **Talmudu** je zapisano da je prvi dan meseca **tišrija** početak (kalendarske) godine. Još jednom tre-
ba naglasiti da se kao **prvi** mesec u jevrejskom kalen-
daru računa prolećni mesec **nisan**, dok je **tišri** - **sedmi** mesec. **Roš hašana** se slavi 1. i 2. **tišrija**, i predstavlja početak deset **strašnih dana** - **jamim noraim**, sve do **Jom kipura**. To su dani božanskog suda, kada pravedni i milosrdni Gospod svodi račune svih bića na zemlji, zapisuje im zasluge, dobra dela, ali i grehove, donosi presudu, upisuje ih u knjigu a dese-
toga dana pečati sve što je pojedinac zaslužio svojim

ponašanjem te godine. Zbog svega toga, osnovna molitva i glasi za **Roš hašana**: **Upiši nas u knjigu života!** Oba praznika se i čestitaju rečima: **Ketiva vehatima tova!** Dobar upis i pečačenje! Na novogodišnjim čestitkama a i u govoru se piše: **Lešana tova tikatev!** - neka ti se upiše za dobru godinu, ali je rašireni običaj da se kaže i piše: **Lešana tova tikatevu! Neka vam bude upisana dobra godina!** Za **Jom kipur** se čestitka proširuje: **Lešana tova tikatevu vehatemu! Neka vam bude upisana i za-pečaćena dobra godina.** U nekim krajevima se čestita: **Tizke lešanim rabot! Da zaslužiš mnoge godine!** Odgovor glasi: **Tizke vetihje vetaarih jamim!** Da zaslužiš i doživiš i da ti se produže dani! Istorijski je teško zaključiti kada je počelo slavljenje **Roš hašana** prvoga i drugoga dana meseca **tišrija**. U **TANAHU** je zapisano da je prvi dan **tišrija** dan odmora, na koji se podseća zvukom trube i treba da bude dan svetog sabora. Isto tako je Gospod rekao Mošeu, učitelju našem, da se toga dana ne sme raditi! Sve je o tom danu zapisano u III knj. Mojsijevoj, **Vajikra, 23, 24;** i u IV knj. Mojsijevoj, **Bamidbar, 29, 1-6.** Verovatno se kao **Roš hašana** - Nova godina počela slaviti već posle povratka iz Vavilonskog roptstva, a u talmudskim pravama čak možemo pratiti kako se praznik razvijao, od verovanja da je prvog **tišrija** stvoren svet, pa do današnjih sadržaja. Zapisani su neki običaji koji su se i danas održali (služenje slatkog voća, jabuka i

dr. umočenih u med na večeri uoči praznika, umakanja prazničnog hleba u med umesto u so!), koji simbolišu početak godine i želju da ona bude slatka i dobra, ali je po svemu tokom vekova **Roš hašana** obeležena kao dan suda koji se završava **Jom kipurom**.

Pripreme za **Roš hašana** počinju već u mesecu **elulu**, koji prethodi **tišriju**. Toga meseca se treba pripremiti za nailazak velikih praznika, pobožni ljudi svake zore (osim subote) idu u bogomolju i mole posebne molitve koje se nazivaju **selihot** (na jidišu **slihes**) - oprosnice, sve do **Jom kipura**. Pored iskrenog kajanja (**tešuva**) za svoje loše postupke tokom prošle godine, i molitava za oprost grehova, preporučuje se dodatno davanje milostinje (**cedaka**) i činjenje dobrih dela razne vrste, poseta grobova roditelja i pravednika (**cadikim**).

Š o f a r

Ono što ovaj veliki praznik razlikuje od ostalih, jeste da se tokom božje službe, koja je razgranata i obiluje mnogim molitvama kojih tokom ostalih blagdana nema, nekoliko puta, u znak **podsećanja (zikaron)** na pokajanje - obraćenje (**tešuva**), sluša zvuk **šofara!**

Šofar je ovnujski ili kozji rog (nikako govedji) posebno pripremljen kao duvački instrument, koji je već u pradavna vremena kod Jevreja služio u obredne

svrhe. Zvuk **šofara** (jidiš šojfer) kod vernika, tokom velikih praznika uvek izaziva religiozno uzbuđenje.

Veoma bogat molitveni red je upisan u posebne molitvenike (**mahzor**). Posle popodnevnih molitve (**minha**) prvog dana praznika vernici izlaze na obalu mora, reke ili jezera i mole posebnu molitvu **tašlih**, tokom koje, prazneći džepove od mrvica i bacajući ih u vodu, mole Gospoda da i njihove grehove "baci u vodu". Sutradan posle praznika je post **Com Gedalja**, koji se, u slučaju da 3. tišri pada na šabat, posti nedeljom.

Deset dana od **Roš hašana**, zaključno sa **Jom kipurom** nazivaju se **aseret jeme hatešuva** - deset dana pokajanja-obraćanja. Tih dana treba svaki Jevrej da se pokaje za učinjene grehe i prestupe. Za vreme molitava tih dana se i u jutro i posle podne govori posebna oprostajna molitva čiji svaki stih počinje rečima **avinu malkenu** - Oče naš, kralju naš. Sefardi govore ovu dugu molitvu čak i na **šabat**. **Šabat** između **Roš hašana** i **Jom kipura** se zove **Šabat tešuva** - Šabat pokajanja. Toga dana se kod čitanja iz Tore, poslednji pozvani (**maftir**) se kao haftara čita poslednje poglavlje iz knjige proroka Hošee, koje počinje rečima: **Šuva Jisrael**... Obrati se, Izraele, Gospodu Bogu svome..., po kome se taj dan zove **Šabat šuva**.

Svaki čovek može da postane **baal tešuva** - obraćenik, da se pokaje za učinjene grehe, jer ih je

činio **slobodnom voljom**. Iskreno kajanje, priznanje rečima - molitvom (**viduj**), davanje milostinje siromašnjima od sebe (**cedaka**), a naročito za vreme **deset dana kajanja** učiniće da Gospod Bog oprost i presudi verniku dobru godinu.

Jom kipur - Dan pomirenja

Deseti dan tišrija, posljednji dan kajanja, odnosno pokore, je vrhunac molitava za priznanje, ispovedanje i oprostaj grijehova. U **TANAHU** je zabeleženo samo to da je Gospod Bog rekao učitelju našem Mošeu (Mojsiju): Neka vam bude za večiti zakon, da sedmog meseca, desetoga dana tog meseca, mučite duše svoje i nikakvog rada ne obavljate, ni domorodac, ni stranac koji među vama boravi. Jer će vam toga dana biti oprošteno, te ćete biti očišćeni od svih greha vaših i pred Gospodom ćete biti čisti. (III knj. Mojsijeva, **Vajkra 16, 29-30**). U tom istom poglavlju su i propisi o posebnim žrtvama i molitvama koje moli veliki sveštenik da zatraži za sebe i narod oprostaj od grijehova. Opisani su brojni običaji, od presvlačenja velikog sveštenika, pa do načina izbora i slanja žrtvenog jarca u pustinju. Po povratku iz Vavilonskog ropstva **Roš hašana** i **Jom kipur** su dobili nova obeležja, o kojima ćemo čitamo u talmudskim traktatima **Roš hašana** i **Joma** (skraćena od **joma raba** - veliki dan!). Sada

već veliki sveštenik (**kohen gadol**) pet puta na dan vrši **viduj** - ispoved grijehova u jerusalimskom Hramu, a prinošenje žrtava je još bogatije i složenije. Postepeno se razvija kult novogodišnjeg božanskog suda, traženja oprostaja od grijehova i **pećaćenja** presude na **Jom hakipurim**. **Mučenje duše** se pretvara u post od dvadeset i četiri časa, u veliki dan pokanjanja, ali i pomirenja s Bogom i ljudima. U **galutu** se **Jom kipur** konačno obeležava kao najveći verski praznik.

U predvečerje dana koji prethodi velikom danu, u mnogim zajednicama je uobičajena **kapara**, domaći obred da se za svakog člana porodice, uz posebnu molitvu, zakolje po jedna pernata živina, sa namenom da ona bude zamena za čoveka koji vrši obred. Ovaj običaj je bio mnogo osporavan u rabinским кругovima, kao vrsta sujeverja. U predvečerje praznika se u kućama pali više sveća a mnoge se nose i u sinagogu, gde se pale za duše pokojnika. Običaj je da se na **Jom kipur** oblači bela odeća, a u istočnim opštinama ožēnjeni muškarci odlaze u sinagogu u svom **kitlu (sargenes)**, ne obuva se kožna obuća, ne pere se i ne češlja, ali se u predvečerje smatra obavezno uzeti kupanje (**tevilah**) u **obrednom kupatilu (mikve)**. Veoma se ceni u **deset dana pokore** poseta grobovima predaka (**kever avot** - jidiš **kever oves**). Pre početka božje službe obavezno je zatražiti od rodbine i poznanika oprostaj za hotimične i nehotične uvrede.

Od molitava je svakako, a ima ih mnogo, najspor-

nija **Kal nidre** (jidiš **Kol nidre**), kojom takoreći počinje cela služba u predvečerje praznika. Iako je tekst, pisan na aramejskom, predstavljao odricanje od nepromišljenih obećanja i zaveta, mnogi su i unutar jevrejstva ali i izvan njega govorili kako se tom molitvom Jevreji nepošteno odriču svojih obećanja i obaveza. Pored činjenice da takva tvrdnja nije održiva, napjev te molitve je izuzetan po lepoti, te predstavlja snažan uvod u veliki praznik. Posle podne idućeg dana je **neila** - zatvaranje, koja se završava reskim i dugim zvucima **šofara**. Vernici požele jedan drugom **hatima tova**, i odlaze svojim domovima puni nade da su dobili milost Gospodnju.

Sukot - Praznik senica

Neposredno posle nabiranja svih praznika, svetih sabora, počev od **Šabata** pa do **Jom hakipurim**, koje je Gospod, putem učitelja našeg Mojsija, zapovedio da sinovi Izraela svetkuju, u III knj. Mojsijevoj - **Vajikra (23, 33-44)**, piše ovako: A Gospod je govorio Mojsiju, rekavši: Govori sinovima Izraelovim rekavši im, petnaestog dana ovog, sedmog, meseca je sedam dana hodočasni praznik senicâ (**sukot**) Gospodu. Prvog je dana sveti sabor i nikakvog rada ne obavljajte. Sedam dana prinosite Gospodu žrtve ognjene, a osmog dana neka vam bude sveti sabor i prinesite žrtvu ognjenu Gospodu, paljenicu i darovnicu i žrtvu zahvalnicu, i nalevnice, sve kada je čemu dan (...) Ali, petnaestoga dana sedmog meseca, pošto pokupite što je zemlja rodila, praznujte praznik Gospodnji sedam dana, prvog dana je odmor i osmog dana je odmor. Uzmite za sebe prvoga dana plodove drveća raskošnih, palmovih grana, i grančice mirte i vrbe s potoka te se veselite pred Gospodom, Bogom svojim, sedam dana.

Praznujte ga kao praznik Gospodu sedam dana godišnje, neka vam bude večiti zakon za pokolenja vaša, praznujte ga sedmoga meseca. Sedam dana stanujte u senicama. Neka svaki domorodac u Izraelu stanuje pod senicama da bi vaša pokolenja znala kako sam sinovima Izraelovim dao da stanuju pod senicama kada sam ih izveo iz zemlje egipatske. Ja sam Gospod Bog vaš.

Ovaj skoro celi navod smo preveli, jer se kao retko gde u celom **Tanahu** vidi jasno i povest praznika a i poreklo obrednih običaja koji su tu zapisani, ali većinom i do danas zadržani. Koliko je **Sukot** bio značajan još i pre no što je postao jedan od tri hodočasna praznika, rečito nam govori proročko vidjenje u knjizi **Zeharje** (14, 16), prema kome će, posle Sudejnega dana, svi preostali narodi dolaziti u Jerusalem da se poklone Gospodu i da slave praznik **Sukot!** A ovaj, prema rečima gornjeg navoda iz III knj. Mojsijeve, očigledno u početku praznik ubiranja plodova, kada su se ljudi radovali, a jedan od naziva ovog blagdana je **zeman simhatenu** - čas naše radosti, i kitili sebe i svoja staništa granama mirte, vrbe, plodovima **raškoznog drveća (ec hadar)**, kako se na hebrejskom nazivaju citrusove vočke (pomarandža, limun i dr.), i sa palmovim granama, ove **četiri vrste** nosili u povorkama po svetištu pevajući hvalospeve i kličući Gospodu **Hošana** - Spasi nas! (otuda u srpskom jeziku **Osana**) tek je kasnije povezan sa Božjim Providjen-

jem i podsećanjem na povest o izbavljenju iz egipatskog ropstva i Božjom zaštitom u pustinji. **Sukot** se u Zemlji Izraela svetkovao svega sedam dana a u **galutu** je dodato da se umesto prvog i osmog dana praznuju prva dva dana i poslednja dva, a pet dana između su polupraznici (**hol hamoed**). Poslednji među ovim danima se naziva **Hošana raba** - Velika Hošana, jer su toga dana povorke sa pevanjem u svetištu bile veoma brojne. Da ne bude zabune, već od najranijih vremena se posle prvobitnih **sedam** dana **osmi** dan slavio skoro posebno, kao **Šemini aceret** - osmi dan sabora, a kasnije (od 9. veka n.e., kada je ustanovljeno ciklično javno čitanje iz Tore) se ustalio običaj da se dodaje još jedan praznični dan: **Simhat tora** - radost Tore. Toga dana se, naime, završava ciklus sedmičnih, subotnjih i prazničnih čitanja Tore i počinje od **Berešit** ponovno.

Navedeni propisi o praznovanju **Sukota** su opširno razradjeni u talmudskom traktatu **Suka**. Zapovest da treba sedam dana stanovati u posebno za to izgrađenoj senici se nije mogla u kasnijem razvoju uvek poštovati u potpunosti, zbog klimatskih pa i drugih razloga, pa je izveden propis da praznična **suka** može da bude sagrađena u dvorištu pod otvorenim nebom, na terasi ili balkonu. **Suka** može da bude građena iz bilo kojeg materijala, a pokrivena treba da je lisnatim granama, tako da se neznatno vidi zvezdano nebo kroz lišće. Unutrašnjost se obično ukrasi

cvećem, jesenjim voćem, zastavicama, cvetnim i papirnim vencima. Iako **micva** zahteva da se boravi svih sedam (odnosno devet) dana pod krovom **suka**, dozvoljeno je da se uzimaju samo važniji obroci hrane, ako je kiša onda bar da se u veće kaže **kiduš** nad vinom, pojedne komad prazničnog hleba veličine jedne masline (**kazajit**), sa kazanim blagoslovom (...**hamoci lehem min haarec**). U predvečerje prvog dana domaćica pali sveće sa posebnim blagoslovom: ...**lehaddlik ner šel jom tov** - da se pali sveća za praznik. Ako je to i uoči **šabata** onda **beraha** glasi: ...**lehadlik ner šel šabat vešel jom tov**.

Pored **micva** da se boravi pod krovom **suka**, veoma važna **micva** propisuje da se za vreme praznika u slavu Gospodnju napravi kita rastinja od četiri vrste - **arbaa minim**, i to: **lulav** - palmova grana, **etrog** - vrsta ploda citrusa (lat. **citrus medica**), **hadasim** - 3 grančice mirte i **aravot** - 3 grančice vrbe. Grančice vrbe i mirte se vezuju uz palmovu granu - **lulav-a etrog** se drži u drugoj ruci uz **lulav**. Od prvog jutra praznika, osim na **šabat** se vrši svakodnevno obred **netilat lulav** pod svodom **suka**. Kazuje se **beraha**:

Baruh ata, Adonaj, elohenu meleh haolam, ašer kidešanu bemicvotav vecivanu al netilat lulav.

Blagoslovljen da si, Gospode, Bože naš, kralju sveta, koji si nas posvetio svojim zapovestima i zapovedio nam da podižemo **lulav**.

Prvog dana se kazuje i uobičajena **beraha** za prvo činjenje nečega, koja je na početku navedena: ...**šehehejanu vekijemanu vehigianu lazman ha-ze**.

Pored obreda **netilat lulav** se **arbaa minim** u sinagogi takodje uzimaju i sa njima (**lulav**, sa mirtom i vrbovim grančicama u desnoj ruci a **etrog** u levoj) mašu (**naanuim**), na početku okrenuti ka jugu - **Jerušalajimu** - na četiri strane sveta a zatim ka nebu pa ka zemlji. Mahanje sa **arbaa minim** (**naanuim**) se vrši u vreme božje službe, kod čitanja **halela** (Psalam 136, koji počinje rečima: **hodu laadonaj ki tov ki leolam hasdo** - Slavite Gospoda jer je dobar, jer je večita milost Njegova).

Osim za vreme **halela**, **lulav** i **arbaa minim** se u bogomolji nose svakoga dana praznika kada se, pred otvorenim **aron hakodešom** - svetim ormanom* (u sefardskim sinagogama zvanim **hehal**), a sa jednim svitkom **Tore** postavljenim na **teva** (**naziva se i bima** - što na uzvišenju u sredini ili pred **aron hakodešom** na kojem se **Tora** čita), obilazi oko oltara i pevaju **hošanot**. To su hvalospevi Gospodu i molbe za spasenje što se pevaju kao uspomena na obrede u Hramu u Jerusalimu koji su se održavali svih sedam dana **Sukota** kao povorka oko žrtvenika. Sveštenici (**kohanim**) su ukrašavali oltar grančicama vrbe (**aravot**) i svakoga dana ga obilazili glasno pevajući molitve čiji

se svaki stih završavao rečju: **Hošaana!**, a sedmoga dana to isto činili **sedam** puta.

Sedmi dan **Sukota**, kao što smo već rekli, jeste ustvari poslednji dan ovog hodočasnog praznika i naziva se **Hošana raba** (**velika hošana** ili **mного hošaná**). Ima opština u kojima se noć uoči praznika bdi i uči **Tora**, posebno V knjiga Mojsijeva - **Devarim**, zatim se uči iz kabalističke knjige **Zohar**, kao i cela **knjiga Tehilim** - Psalmi. U nekim opštinama je običaj upaliti više sveća. Prilikom **hošanot sedam** puta se obilazi **teva** na kojoj je postavljena jedna (**sefer**) **Tora**. Ovi obilasci oko **teva** se nazivaju **hakafot**. Običaj je da se za jutarnju molitvu pored **lulava**, donosi sa sobom u sinagogu i buketić od pet grančica vrbe (**aravot**), koji se posle **amida** (**šemone esre**) mlate o pod pet puta, kako bi nešto lišća opalo. Ovaj se običaj pamti od proročkih vremena i ima veoma po-božnu vrednost.

Šemini - hag - haaceret i Simhat tora

Iako je po nazivu ovo praznik **osmog (šemini)** dana, skraćeno se naziva **Šemini aceret**, u **galutu** se slavi dva dana a u Izraelu samo jedan, kao samostalni praznik.

U **galutu** se drugi dan **Šemini acereta** naziva **Simhat tora** - radost **Tore**, i kako sam naziv govori posvećen je radosti i sreći jevrejskog naroda što je od

Gospoda dobio **Toru**. To je praznik uzvišenog veselja i radosti, kada se završava javno čitanje pete knjige Mojsijeve - **Devarim**, kao i počinje javno čitanje prve knjige - **Berešit**. Posle praznične večernje molitve (**arvit** ili **maariv**), iz **hehala-aron hakodeša** se iznesu svi **sefarim** (**sifre tora** - svici **Tore**) i postave na **teva**, a okupljena zajednica igra i peva oko njihovih **sedam** puta. U istočno-evropskim opštinama uz posebne počasti se dodeljuje članovima zajednice da u toku tih **hakafot** ponesu po jedan svitak **Tore**. Posebno se radosno, u vreme jutarnje molitve, čita poslednje poglavlje knjige **Devarim**, a isto tako i čitanje kasnije prvog poglavlja knjige **Berešit**, ali i čitanje **haftara**. Po mogućnosti se svi ovi odeljci čitaju iz drugog **sefera**. Članovi opštine kojima se dodeljuje čast da im se čita pojedini odlomak dobijaju počasni naziv **hatan tora**, **hatan berešit** i **hatan mesajem** (ili **hatan maf-tir**). U sefardskim opštinama ima i **hatan meona**, po prvoj reči kojom počinje odlomak koji se čita (**Devarim**, 33, 27). Iako **hatan** doslovno znači mladoženja, u ovom slučaju znači **nosilac časti**. Posle svečane i radosne božje službe, **hatanim** pozivaju zvanice kod sebe u kuću na bogato posluženje i nastavak veselog praznika.

Postovi

Hrana je dar kojim Gospod Bog daruje čoveka i zato mu se mi pri uzimanju bilo koje vrste hrane i pića zahvaljujemo blagosiljajući Ga i zahvaljujući se. Pa ipak, od najstarijih vremena se ljudi, pa tako i mi Jevreji, povremeno lišavamo hrane zbog raznih razloga. Molitva (**tefila**), blagosiljanje (**beraha**), davanje milostinje (**cedaka**), ponekada je praćena postom (**com ili taanit**) kao sredstvom i načinom krotkosti, poniznosti i ljubavi čovekove prema svom Tvorcu. Iako je u **Tanahu** zapisano da su **Moše rabenu** - učitelj naš Mojsije (II knj. Mojsijeva - **Šemot 34, 28**) i **Elijahu hanavi** - prorok Ilija (I knj. Kraljeva - **Melahim I 19, 8**) četrdeset dana i noći boravili pred licem Gospodnjim bez hrane i pića, u jevrejstvu se nije ustalio običaj isposništva. Isto tako se postiti ne sme radi postizanja mističarske ekstaze. I kod najstrožijih postova, kao što je **Jom kipur** i **Tiša beav**, mala deca, žene trudnice i dojilje, i bolesnici, kojima iz bilo kog razloga škodi post, oslobodjeni su te obaveze. Osim do sada spome-

nutih postova, ovde ćemo nabrojati neke najvažnije, koji su ušli u jevrejski kalendar. Pored onoga što je o postovima zapisano u **Tanahu** i na drugim mestima u talmudskoj književnosti, ceo traktat **Taanit** raspravlja o postu. Naši mudraci, neka im je blagoslovljena uspomena (**hahamenu zihronam livraha**, skraćeno **hazal**), su mnoge postove odredili kao spomen na po narod tragične događaje, a već je prorok Zaharija u Bibliji (**Zeharija 8, 19**) ovako prenosio reč Gospodnju, ulivajući nadu i sigurnost da će se dani nesreće jednog dana pretvoriti u vesele praznike:

Ovako mi veli Gospod nad vojskama: Post četvrtog [mesece] (17. tamuz), i post petoga (9. av), i post sedmoga (com Gedalja), i post desetoga (10 tevet) biće domu Jehudinom na radost i veselje i za dobre praznike, ali ljubite istinu i mir.

Istorijski najstariji događaj koji beležimo postom je upravo ovaj poslednji kojega prorok nabraja. Bio je to dan početka Nabukodonosorove trogodišnje opsade Jerusalima, posle koje je razrušen Hram a Jevreji odvedeni u Vavilonsko ropstvo. **Asara betevet - Deseti dan teveta** je post koji se ne počinje od zalaza sunca pa do zalaza sunca, već na sam dan posle zore. Kao i o svakom postu u molitvu **amida** se dodaje posebna molitva **anenu**. Na ovaj post nema zabrane rada.

Postom **šiva asar betamuz** - sedamnaesti tamuza, se obeležava nekoliko žalosnih događaja, koji su

se jevrejskom narodu zadesili u razna vremena. Između ostalog, po predanju, na taj dan je učitelj naš Mojsije razbio dve ploče zakona kada je, po silasku sa Sinaja, ugledao kako se narod klanja **zlatnom teletu**. Toga dana je car Antioh Epifan oskrnavio svetište postavljajući u jerusalimski Hram kamenog idola. Istoga dana, tri sedmice pre rušenja Drugog hrama, probijene su zidine Jerusalima. I ovaj post počinje od zore i traje do zalaska sunca, i nema obavezne zabrane rada.

Osim postova koji se donekle mogu smatrati manjim po značaju, dva napred spomenuta i treći koji sledi su određeni kao spomen-dani na najtragičnije događaje u povesti jevrejskog naroda, bolno podsećanje na rušenja prvog i drugog jerusalimskog Hrama i na gubitak jevrejske državnosti i početak oba **galuta**: vavilonski i drugi, najduži, koji je trajao skoro dve hiljade godina, do ponovnog stvaranja jevrejske države (**Medinat Jisrael**). Značaj koji se pridaje ovim narodnim nesrećama obeležava se i sa posebnim postom koji traje od 17. **tamuza** pa do **tišaa beav** - devetog dana meseca **ava**. To je naime dan kada su srušena oba Hrama. U te tri sedmice (hebr. **ben hamecarim** - između opsada, na jidišu **dreivoheh**) se ne sklapaju brakovi (može se sklopiti veridba, ali bez proslavljanja), ne priređuju nikakve porodične svečanosti, ne pevaju pesme, ne oblače se nova odela, ne govori se **beraha šehehejanu** kod uzimanja prvih plodova voća. Predanje kazuje da se deca ne kažnjavaju u vre-

me **triju sedmica** jer su to opasni dani. U mnogim zajednicama se ne jede meso i ne pije vino. U srednje - evropskim i istočno - evropskim ortodoksnim opštinama se u vreme **tri sedmice** ishrana zasniva na ječima mlečnog porekla, dok se ovih strogih propisa u nekim zajednicama drže tek od prvog do osmog dana **ava**. Tih osam dana se, osim za dojenčad, ne pere rublje, ne brije se, ne seče kosa i ne kupa se.

Tišaa beav (jidiš - **tišebov**) se posti od zalaska sunca uoči pa do idućeg dana. Post je potpun, ne jede se, ne pije se, ne umiva se, ne nosi kožna obuća, i nema bračnih odnosa. Zabranjeno je učiti **Toru**, jer učenje Božje reči veseli čoveka. Običaj je da se ne radi do podne. Kako u kući, tako u bogomolji, ne seda se na stolice, već na pod, asure ili niske stoličice. U nekim zajednicama se **parohet** - zavesa na svetom ormanu u sinagogi, veša obrnuto. Molitvama se dodaju **kinot**, posebne pesme koje oplakuju razaranje Hrama i razaranja naroda, kao i svitak **Eha** (Plać Jeremijin-Tužaljke) iz **Tanaha**. Kao i na dan svakog posta u **osamnaesticu** se dodaje i molitva **Anenu**. Pored odstranjivanja muzičkih instrumenata i horskog pevanja iz božje službe zbog žalosti za izgubljenom domovinom i Hramom, vekovima je bio raširen običaj da se pone deljkom i četvrtkom, u dane razaranja oba Hrama, takodje posti.

U talmudskom traktatu **Taanit** se mnogo raspravlja o ovom tragičnom danu, a rabi Akiva reče na

jednom mestu: **Ko radi na tišaa beav neće videti nikada znaka blagoslova, a naši mudraci rekoše: Ko god radi devetoga avā a ne predaje se žalosti za Jerušalajimom, neće ga videti u njegovoj radosti (Taanit 30/b).**

I još jedan post se drži kao podsećanje na razaranje Prvog hrama. Prvog dana meseca **tišrija Jišmael ben Netanel**, pripadnik prognane kraljevske porodice, nagovoren od tudjina, ubio je **Gedaliju ben Ahikama**, kojega je Navukodonosor postavio za namesnika Judeje i vodio mudru politiku, prema osvajaču. U znak sećanja na taj događaj, kojim je prestala svaka mogućnost obnove Judeje, dan posle **Roš hašana** - treći **tišri**, je proglašen postom koji se naziva **Com Gedalja**.

Porodica, obredna čistoća tela i ishrane, brak, radjanje, smrt

Osnova jevrejskog društva je porodica, u kojoj je od pradavnih vremena bila **micva** poštivanje roditelja (vidi **aseret hadiberot - deset Božjih zapovesti**), dužnost roditelja da stvaraju potomstvo (v. I knj. Mojsijeva - **Berešit** 1, 22;1, 28;9, 1-7; **pru urevu** - plodite se i množite), da detetu daju odgovarajuće versko obrazovanje i da ga nauče čuvanju porodičnog imena. Kako u životu upošte, tako i u bračnom životu treba da se poštuju zakoni obredne čistoće, te su od pradavnina razradjeni propisi o pranju ruku, sa odgovarajućim blagoslovima (**al netilat jadajim**), o redovnom i obrednom kupanju.

U porodičnom životu je čistoća propisana već u III knj. Mojsijevoj - **Vajikra (15, 15-33)**. U talmudskom traktatu **teharot**, kao i u **Mišni** u traktatu **mikvaot** su do tačnina razradjeni propisi o obrednim i običnim kupatilima, kao i o obrednim, zdravstvenim

i redovnim kupanjima za održavanje čistoće. Stoga su građena u svim zajednicama, odmah posle škola, obredna kupatila (**mikve**), pa tek posle toga bogomolje!

Obredni propisi o ishrani

Pored strogih propisa o obrednoj i opštoj čistoći, u jevrejstvu su od veoma davnih vremena prihvaćeni propisi i zakoni o ishrani. Već su u **Tanahu** (III knj. Mojsijeva - **Vajikra 11** i V knj. Mojsijeva - **Devarim 14, 3-20**) razlikovane životinje koje su dozvoljene i koje to nisu za ljudsku ishranu. U tim zapovestima se dozvoljene životinje nazivaju čistim, a one druge nečistim. Kao čiste, dozvoljene za ishranu se računaju samo sisari, i to preživari sa rastavljenim kopitima, te se stoga kamila, zec i svinja ne smatraju čistim! Nabrajane su i ptice koje su čiste. Što se riba tiče, dozvoljene su samo one koje imaju peraja i kriljušti. Nisu dozvoljeni za ishranu rakovi, morski mekušci, puževi i školjke. Zabranjeni su i insekti, crvi i sl. Isto tako je zabranjena upotreba krvi za ishranu, crkotine i leševi od divljih zveri rastrgnutih životinja. U kasnijem razvoju rasprava i donošenju obrednih propisa o ishrani dodati su još neki veoma važni propisi koji su razradjeni u talmudskom zakonodavstvu. Tako su **haza'1** sve što je obredno dozvoljeno nazvali **kašer** (jidiš **košer**-doslovno ono što je **spremno**, dakle čisto za ishranu)

a ono što je obredno nečisto, nedozvoljeno **terefa** (jidiš **trefe**), što doslovno znači **razderano**, misleći pritom u početku na propis zabrane upotrebe leša razderane životinje. Svi propisi o ishrani se zajednički nazivaju **kašrut**. Čak i čiste životinje se, osim riba, moraju na poseban način zaklati, ispustiti im svu krv, da bi se smatrale za **kašer**. Neki delovi tela, sala, žila, se isto smatraju za **terefa**. Zbog rečenice koja se na tri mesta veoma odvojeno od ostalog teksta nalazi u **Tanahu** (II knj. Mojsijeva - **Šemot 23, 19** i **34, 26**; V knj. Mojsijeva - **Devarim 14, 21**): **Lo tevašel gedi baha-lev imo** - ne kuvaj jare u mleku njegove majke, razvijen je čitav sistem zabrane uživanja hrane mesnog i mlečnog porekla u isto vreme. Ovi propisi zabranjuju kuvanje mesnih proizvoda (**besari**) u mleku ili mlečnim proizvodima (**halavi**). Zabranjeno je i jesti zajedno meso, životinjske masnoće sa mlečnim. Ovo se odnosi i na meso ptica ili živine. Posle uzimanja hrane mesnog porekla treba sačekati šest sati pa je tek onda dozvoljeno trošiti mleko, sir ili bilo koju mlečnu hranu. Posle trošenja mlečne hrane se može odmah jesti hrana mesnog porekla, ali se ne sme upotrebljavati isto posudje i stolni prekrivači. U nekim zajednicama se traži da se sačeka pola sata, u nekima tri, a u nekim je dovoljno da se dobro isperu usta i zubi. Bolesniku je, u slučaju potrebe, dozvoljeno da je de posle **besari** hrane sačeka svega dva sata, ali treba da kaže **birkat hamazon** - **blagoslov za jelom** i da promeni posud-

je i pribor za jelo. Posudje, pribor i stolnjaci treba da su odvojeni za **besari** i **halavi** i treba ih čuvati na odvojenom mestu.

Priprema mesa ima mnoge propise. Pre svega, stoku i živinu treba po posebnim propisima da zakolje naročito obučeni verski službenik **šohet** (jidiš **šojhet**), koga su u nekim našim krajevima nazivali **šahter** (od hebrejskog glagola **šahat** - klati). **Šohet**, posle utvrđivanja da je životinja **kašer**, veoma ostrim nožem, koji ne sme imati ni najmanju škrbinu na oštrici, jednim potezom treba da zakolje životinju (**šehita**) tako da joj preseče žile kucavice na vratu. Krupna stoka se može klati i u više poteza, ali ne dižući pritom nož. Posle toga se zaklanoj životinji mora ispustiti sva krv, zatim se vrši pregled (**bedika**). Taj pregled mora da ustano- vi da, ukoliko je klana krupna ili sitna stoka, na plućima ili nekim drugim organima nema oštećenja ili rupa (kaverna), jer ako se neko oštećenje nadje, živo- tinja se oglašava za **terefa**. Zatim se vrši **nikur** (jidiš: **tribern, reibern**), odstranjivanje nekih krvnih sudo- va, bubrežnog loja, bedrenih mišića, kao i žile iz buti- ne (nervus ishiadicus). Ako nema strućnjaka (**menaker**) koji zna da odstrani ovu žilu, onda se de- lovi bedra i zadnje četvrtine ne jedu. Poreklo mnogih od ovih propisa je nejasno, a ovaj poslednji se već u **Tanahu** objašnjava da je to spomen na to što je prao- tac **Jaakov** posle borbe s anđjelom hramao (I knj. Mojsijeva - **Berešit** 32, 33). **Šohet** i **menaker**, koji

pored verskog moraju imati i odgovarajuće veterinar- sko obrazovanje, isto pre i posle klanja ptica i živine pregledaju zaklanu životinju, pa je tek onda oglašavaju za **kašer**.

Meso za ishranu, posle obrednog klanja, mora da se posebno pripremi. Prvo se meso uroni u vodu u kojoj stoji pola sata, i dobro opere od spoljnih ostataka krvi, zatim se dobro posoli i stavi u sud sa izbušenim dnom, ostavi da so izvuče zaostalu krv. U soli meso treba da stoji čitav sat. Zatim se meso potopi u vodu i ostavi da se so spere i tri puta promeni voda. Kod zaklane živine se odseče glava, koja se posebno soli, odseku vrhovi krila i nokti na nogama i raseče srce da istekne zaostala krv. Pregled vrši sama domaćica i ako otkrije neko oštećenje unutrašnjih organa treba da se obrati pitanjem **šohetu** ili rabinu s pitanjem da li je **kašer**. Ispiranje i soljenje se vrši isto kao i kod drugog mesa. **Džigerica** se pre pripreme mora, posle soljenja, staviti za koji trenutak na žar ili plotnu štednjaka. Ako se meso priprema na žaru, ne treba ga soliti, već ga peći da žar uništi krv.

Ribu ne treba obredno klati, ali je potrebno sol- jenjem odstraniti krv. Riba i neke neutralne namirni- ce nisu ni mlečne (**halavi**) ni mesne (**besari**), već su **parve** - neutralne, te se mogu jesti zajedno sa drugom hranom.

stva, zapisanog u Talmudu, mnogi običaji i propisi su pretvoreni u simbolične radnje, vršene u vreme obreda venčanja.

U nekoliko talmudskih traktata je naširoko raspravljano bračno pravo, ali u najkraćem je osnova sažeta u traktatu **Kidušin** (2/a): **Žena se stiće na tri načina, a ona sebe stiće na dva načina. Stiće se novcem, pisanom ispravom i opštenjem...a sebe samu (žena) stiće otpusnim pismom ili smrću muža...**

U pradavna vremena, muškarac je kupovao ženu ili radio za nju kod budućeg tasta. Novac je kasnije mogao biti i samo simbolične vrednosti, pretvoren je u **jamčevinu (eravon)**, koja je osiguravala izvršenje bračnog dogovora ili ugovora. Ta jamčevina se u posletalmudskom vremenu pretvorila u venčani prsten, koji je mladoženja davao, a i danas daje, stavljajući ga na kažiprst leve ruke nevesti uz reči: **Hare at meku-dešet li betabaat zo kedat Moše ve-Jisrael** - Eto, ti si meni posvećena ovim prstenom, po veri Mojsijevoj i Izraelovoj! **Posvećenje** (hebr. **kidušin**) koje predstavlja u stvari **veridbu**, je obavezan stepen u konačnom razvoju radnji za ostvarenje braka. Tim činom nevesta postaje **verena - arusa**. Ti su stepeni: **šiduhin** - posredovanje, provodadžisanje, **kidušin** - veridba i **nisuim** - venačnje. Provodadžije - **šadhani** (narodski - **šadhen**) su tražili nevestu ili mladoženju po volji roditelja, kasnije i učestvovali u ugovaranju

Brak

Jevrejsko bračno pravo se razvijalo preko dve hiljade godina i u današnjem svom zapisanom obliku predstavlja ostatak nekih starih običaja, propisa i zakona. U **Tanahu** su zapisani običaji i propisi iz plemenskog života Jevreja, koji se nisu u ponečemu razlikovali od običaja koji su među susednim narodima bili tada važeći. Kao i kod drugih plemena na Bliskom istoku, naročito među semitskim narodima, pod uticajem klimatskih prilika i potreba privredjivanja, mnogoženstvo je bilo uobičajeno i o tome ima više podataka u svetim spisima. Patijarhat je imao svoja pravila, muž je uzimao ili kupovao, odnosno "sticao" ženu i ostajao u pravnom pogledu "neoženjen". Pa ipak, mnogoženstva je bilo veoma malo u stvarnom životu, a u Evropi je u na početku 11. veka rabi **Geršom ben Juda**, tada rabin u Majncu, i duhovni vodj evropskog jevrejstva, svojom zabranom (**herem**) mnogoženstvo i ukinuo.

Tokom razvoja jevrejskog verskog zakonodav-

uslova (hebr. **tenaim**) za sklapanje braka. Pisana isprava je u vreme starine bila veoma jednostavna i postajala je punovažna ako se u prisustvu dva svedoka preda nevesti. Treći način, iz gore navedenog traktata, predstavlja ustanovu davnih običaja. Ako je neko, naime, opštio s neudatom ženom, brak je postajao pravno valjan, ali su se morale ispuniti i još neke obaveze: izjava pred dva svedoka i ženin pristanak. Još nekoliko ustanova bračnog prava starine su zanimljive. Žena je imala svoj dogovoreni deo imovine, koji je muž morao vraćati u celosti u slučaju razvoda, a ostajao je njen i u slučaju muževljeve smrti. Maloletna devojka je imala pravo na **miun**, odbijanje udaje za čoveka kojega bi izabrali staratelji. **Leviratski brak (jibum)** je postojao samo kod Jevreja, a u **Tanahu** je zapisan kao obaveza devera (**javam**) da u slučaju smrti svoga brata uzme njegovu udovicu (**jevama**), ako nisu imali poroda. Ako pokojnik nije imao brata, **jibum** je mogao izvršiti najbliži njegov krvni rođjak, koji se u tom slučaju nazivao **goel**. U slučaju odbijanja ili nemogućnosti izvršenja **leviratskog braka** (od latinskog **levir** - dever) postojala je mogućnost obreda **halica** kojom dever skidanjem obuće (**halica**) pokazuje da ne može ili ne želi da izvrši tu obavezu. Posle rabi **Geršomove** zabrane mnogoženstva se ceo običaj sveo na **halica**, posle koje se udovica mogla nanovo udati. Reformno jevrejstvo u SAD i Nemačkoj se u 19. veku odreklo ovog propisa.

Žena, čiji je muž nestao na nekom putu, postajala je **aguna** - vezanica. Nije se mogla udati dok nije sa sigurnošću svedocima dokazano da joj je muž umro.

U ranom srednjem veku je počeo običaj pisanog venčanog ugovora - **ketube**, u kojem su zapisivani dogovori o mirazu, o delu imovine koji ostaje ženi, zatim i neki drugi podaci od važnosti za zajednički život. **Ketuba** je pisana na aramejskom jeziku, obično na koži, i bila veoma često bogato ukrašena.

Spajanjem običaja svedene su radnje na sledeće: dovodjenje neveste (hebr. **kala**) u kuću mladoženje (hebr. **hatan**) pretvoreno je u dovodjenje mladenaca pod molitveni ogrtač (hebr. **talit**), kasnije pod nebo, baldahin, (hebr. **hupa**), u pratnji svedoka i roditelja. Pod nebom je pročitana **ketuba**, mladoženja prstenuje nevestu, čije je lice pokriveno velom, talmudski učen čovek, kasnije rabin, izgovara sedam blagoslova (**ševa berahot**) a od srednjeg veka na ovamo, mladoženja razbija čašu, kao ostatak narodnih običaja (kao podsećanje na razaranje jerusalimskog Hrama, ili "da se brak rastavi kada se delići slomljene čaše sastave") uz uzvike prisutnih svatova **Mazal tov** - Srećno! ili **Siman tov** - U dobrom znaku! Za čitanje sedam blagoslova je potrebno prisustvo **minjana** - najmanje deset verski punoletnih muškaraca.

Ona poslednja talmudska odredba je pretvorena u simbolični kratak boravak mladenaca u odvojenoj prostoriji. Posle toga nastaje svadbeno veselje, sa

običajima koji su različiti od mesta do mesta i zemlje u kojoj živi ta jevrejska zajednica. Svedoci i kumovi koji dovode nevestu se poštuju, ali nemaju ulogu kakvu imaju kod drugih naroda, a ni blizu onome što je kumstvo u srpskom narodu.

Rastava braka je u biblijsko vreme bilo veoma jednostavno za muža, a i kasnije je moguće, ali su propisi davanja otpusnog pisma (hebr. **get**) dosta složeni, da bi se koliko toliko brakovi održali. Jedno od osnovnih razloga moguće rastave je nemanje dece, ali i neverstvo žene. Neverstvo muža u staro vreme nije bio razlog za rastavu, ali je i žena u nekim slučajevima mogla tražiti da postane **puštenica (geruša)** iz braka. U poslednjih nekoliko vekova, u rasejanju (**galut**) jevrejska žena je predstavljala stub porodice, koja je čak i privredjivala, dok se muž bavio učenjem svetih nauka i molitvama.

Radjanje dece

Radjanje dece je blagoslov Božji i vezan je za neke posebne **micvot**. Najstarije zapisana **micva** je svakako **berit mila** - obrezivanje muškog deteta. U **Tanahu** je imenica prvo zapisana kao **mula**. Čin obrezivanja, za razliku od drugih naroda koji imaju druge razloge za isti običaj (proglašenje polne zrelosti, stigmatizacija, obeležavanje pripadnosti plemenu ili rodu i sl.) **berit mila** (jidiš: **bris mile**) je obeležavan-

je pripadnosti savezu kojega je Gospod sklopio sa našim praocem **Avrahamom (I knj. Mojsijeva - Be-rešit 17, 10-14;17, 23;21, 4 i dr.)**. Kako je na tim mestima zapisano, Gospod Bog je zapovedio **Avrahamu** da svu mušku decu osam dana posle rođenja obreže kao večiti znak **saveza**. **Avraham** je poslušao zapovest, obrezao sebe, zatim svoga prvorođenog sina **Jišmaela**, kome je tada bilo 13 godina, zatim i sve svoje muške ukučane. Kada mu se rodio **Jichak** (Isak), osam dana po rođenju ga je obrezao. Kasnije se zahtevalo od svih koji su želeli da predju u jevrejsku veru da izvrše takodje ovaj čin vere i znaka pripadnosti **savezu**. Po nekim zapisima se u drevna vremena obrezivanje vršilo **kamenim** nožem, što svakako ukazuje na veoma staro poreklo obrezivanja.

Brit mila je već vekovima veoma radosna porodična svečanost prilikom koje se i novorođenčetu daje ime, a vrši se ili u sinagogi, ili u domu roditeljskom. Čin obrezivanja vrši **mohel** (jidiš **mojl**), koji, pored znanja prigodnih blagoslova i molitava, treba da ima i odgovarajuća medicinska znanja. U reformnom jevrejstvu obred vrše jevrejski lekari, koji sami govore i **berahot** Novorođenče se stavlja u posebne povoje, a donosi ga **sandak** (od grčkog *συντεκνοσ*) koji sa detetom u sinagogi obično seda na posebnu naslonjaču koja se naziva **kise šel Elijahu hanavi - stolica proroka Eljahua** (Ilije). Posle obrezivanja otac deteta priredjuje gozbu (**seuda**).

Radjanje ženskog deteta se objavljuje obično prvog petka u veče u sinagogi, posle večernje službe i tada se obznanjuje i njeno ime. Roditelji tada prisutnima daju posluženje.

Pidjon haben - otkup sina je prastara **micva**, koja se zasniva na odredbi, prema kojoj je Gospod podario sve **prvorodjeno** sveštenicima, osim prvencu čovečjeg, kojega otac treba da otkupi od **koena** - sveštenika (**kohen**, jidiš **kojen**) za pet srebrnih **šeke-la** 31. dana po rođenju. Otkupljuje se samo prvenac u majke, a ne od oca, ako je majka već u prethodnom braku imala sina. Ako je otac **koen** ili **levi**, ne vrši se ovaj obred. Ako iz nekog opravdanog razloga još nije izvršena **berit mila**, sa **pidjonom** se čeka dok se obrezivanje ne izvrši. Ovaj obred se može izvršiti sa svakim **koenom**, u prisustvu **minjana**. Posle obreda se priređuje svečana gozba.

Po navršenoj trinaestoj godini muško dete postaje verski punoletno i sam odgovara za svoja dela. Sam čin proglašavanja punoletstva se naziva **bar micva**. Pozivom pred **Toru** prilikom božje službe se obeležava da mladić od tada ima sva prava ali i dužnosti da izvršava **micvot**. **Bar micva** je velika i radosna porodična svečanost. Posle molitve u bogomolji roditelji priređuju gozbu za rodbinu i prijatelje.

Krajem 19. veka se u reformnim zajednicama uveo običaj da se i devojčicama od 12 godina priređuje neka vrsta slavlja i ona postaje **bat micva**. Ortodok-

sne zajednice ni danas ne priznaju ovaj običaj, koji se ipak proširio u savremenom jevrejstvu.

Smrt i propisi žalosti

Već u biblijskim tekstovima nailazimo na prve jevrejske običaje, sa nešto malo verskih propisa, o iskazivanju pošte umrlom i o načinu sahranjivanja i oplakivanja. Isto kao i kod drugih naroda starine, i Jevreji su smatrali da je greh ostaviti pokojnika nesa-hranjenog. I tada je već postojao običaj pokopa, a spaljivanje ili balsamovanje umrlog se nije vršilo (osim zapisa o praocu Jaakovu i njegovom sinu Josefu (**Josifu**), koji su po egipatskim običajima balsamovani). **Pored** nekih propisa o samom činu pogreba, zabranjena su samoranjavanja u znak žalosti (V. 3. knj. Mojsijeva - **Vajikra** 19, 28). Zapisani su običaji posipanja pepelom ili prašinom, razdiranja odeće, oblačenja odeće od grube tkanine (džaka ili kostreti) u znak žalosti, posta i posmrtnе gozbe, naricanja pa i oproštajnih beseda o zaslugama pokojnika i na utehu ožalošćenima. Isto tako je navedeno **sedam** srodničkih odnosa koji se obavezno smatraju **ožalošćenima** (hebrejski: **avel**, množina **avelim**), a to su: otac, majka, sin, kći, brat, sestra i supružnik. Biblijski zapisi govore o običajima sahranjivanja u pećinama, koje su većinom bile porodične grobnice.

Tokom vekova su se, sa manjim razlikama, zavi-

snim od mesta nastanka, razvili i verski ozakonili pro-pisi i običaji koji su i danas važeći za celo jevrejstvo, kao neka vrsta sažetka vekovnih predanja. Ovdje ih iznosimo u najkraćem.

Čovek koji umire smatra se u svakom pogledu živim do poslednjeg daha. Sveta je dužnost biti kraj njega i ne dozvoliti da bude sam u trenutku smrti. Zabranjeno je plakanje i glasno izražavanje žalosti da umirući ne bi zbog toga patio. Običaj je da se kraj umirućeg ne ostavljaju deca ili najbliži sami kako bi se mogli uzdržati od glasnog izražavanja žalosti. Prisutni treba da se koncentrišu na učenje **Tore** (Biblije) ili da poluglasno čitaju Psalmu (**Tehilim**). Bogougodno je delo pre izdisaja umirućem pomoći da sam kaže ili mu pročitati osnovno jevrejsko ispovedanje vere u jednog Boga: **Šema Jisrael Adonaj Elohenu Adonaj Ehad** - Čuj, Izraele, Gospod je naš Bog, Gospod je jedan! (V. 5. knj. Mojsijeva - **Devarim** 6, 4)

Kada umirući ispusti dušu, treba mu zatvoriti oči. U nekim krajevima mu se sklapaju i vezuju usta. Zatvaranje očiju je dužnost sina, ako je prisutan.

Stari je običaj bacanja vode iz svih sudova u kući umrloga kao i u tri susedne kuće s desne i sa leve strane. U prostoriji u kojoj se nalazi umirući, njegovi čuvari ne smeju da jedu ili piju.

Posle ustanovljene smrti, ogledala se pokrivaju u kući, slike na zidovima obrću naopačke, zatim se pokojnik skida sa postelje i polaže na pod, okupa se i

kroji mu se **tahrihin** - platnena mrtvačka košulja (u nekim zajednicama lanena - na jidišu se zove i **sarges**), ukoliko ga ne oblače u tzv **kitl**, koji je muškarac dobio i nosio na obredu venčanja, a oblačio takodje na pashalnoj seder večeri kao domaćin i u šinagogi na dan velikog posta **Jom kipur (Dan pomirenja)**. Košulja nema ukrasa, nema džepova, ali se u nekim posebno pobožnim jevrejskim opštinama skroje džepovi, koji se zatim zašiju (simbolično: sa ovog sveta se sa sobom ništa ne nosi!). Kupanje i priprema mrtvaca se vrši nekada u posebnoj odaji (hebr. **hadar tahara** ili **to-hora** - soba za očišćenje) na groblju. Pokojnik se sahranjivao i umotan samo u toj košulji, nekada u molitveni ogrtač **talit** (jidiš: **tales**) a od pre stotinjak godina se u raku spušta, bez obzira na ugled i imovno stanje, u sanduku bez ikakvih ukrasa, načinjenom od čamovog drveta. Pokojnika treba sahraniti na sam dan smrti. Pratlja (**levaja**) je sveta dužnost. Raka je predviđena samo za jednog mrtvaca, ali je dozvoljen pokop na dva pedlja iznad ranije sahranjenog. U nekim zemljama, posle spuštanja kovčega, svi prisutni bacaju po tri grumena zemlje uz izgovor stiha iz I knjige Mojsijeve - **Berešit** (3, 19): 'jer si ti prah, i u prah se vraćaš'. Ako to porodica zahteva, peva se **El male ramim** - Bože pun milosrdja, a molitva se završava rečima: 'Gospod dade a Gospod i uze, neka je Ime Gospodnje blagoslovljeno'. Kod Sefarada obred počinje sa **ciduk hadin (cadik ata Adonaj...Pravedan si Ti,**

Gospode...) A to je i vaskolika jevrejska verska ideja o smrti, te se pogrebna svečanost završava tako što sin za umrlim roditeljem čita **Kadiš** - Osvećenje, u kojem se ne oplakuje pokojnik, već veliča Gospod Bog čija su dela istinita i pravedna. Stoga se na vest o smrti kaže: **baruh dajan haemet - blagoslovljen neka je pravedni sudija**. Za čitanje **kadiša** potrebno je prisustvo minjana.

Kadiš jetomim

Jitgadal vejitkadaš šeme raba
bealma divera hirute
vejamljih malhute
behajehon uvejomehon
uvehaje dehol bet jisrael
beagala uvizman kariv veimru amen.

(zajednica odgovara)

jehe šeme raba mevarah
lealam ulalme almaja!

Jitbarah vejištahab vejitpaar
vejitromam vejitnase vejithadar
vejitale vejithahal šeme dekuđša
berih hu leela min kal birhata
veširata tušbehata venehemata
daamiran bealma veimru amen.

Jehe šelama raba min šemaja vehajim alenu
veal kol jisrael veimru amen!

**Ose šalom bimromav hu jaase šalom alenu
veal kol jisrael veimru amen!**

Kadiš za siročad

Neka se veliča i posvećuje Njegovo veliko Ime na svetu kojega stvori po svojoj volji
I neka zavlada kraljevstvo Njegovo za vašega života, u vreme dana vaših, i života svega doma Izraelovog, što pre i u što skorije vreme, te recite: amen!

(zajednica odgovara)

Neka je blagosloveno Njegovo veliko Ime - zauvek i za veke vekova!

Neka se blagosilja i hvali, i krasi, i uzdiže, i uznosi, i proslavlja, i veliča, i slavi Ime Svetoga, blagoslovljen neka je, koji je uzvišen iznad svih blagoslova i pevanja, i hvalospeva, i tešilica koje možemo da izgovorimo

na ovom svetu, te recite: amen!

Neka bude veliki mir s neba i život, nama i celom Izraelu, te recite: amen!

Onaj koji stvara mir u visinama Njegovim, neka stvori mir nama i celom Izraelu, te recite: amen!

Na grob ili spomenik nije bio običaj da se donosi cveće, već je stari običaj da se stavi kamačak. Već nekoliko vekova u jevrejskim opštinama postoji **Hevra kadiša** - Sveto društvo, dobrovoljna organizacija, koja

je brinula o bolesnicima, pomagala njihovo lečenje, organizovala jevrejske bolnice, ali su njeni članovi ukazivali pomoć umirućima i njihovim porodicama i oko svih propisanih verskih i običajnih radnji tokom umiranja i smrti članova opštine. Članovi Svetog društva su obezbeđivali i molitveni kvorum (**minjan**) pri čuvanju mrtvaca i pri sahrani.

Od trenutka smrti do sahranjivanja srodnici se smatraju ucveljenima (hebr. **onen**). **Onen** je oslobođen svih verskih dužnosti i molitava, do pokopa ne može da jede meso niti da pije vino. Od ukopa uzima dužnost **ožalošćenog (avel)**. Pre polaska na groblje svi **ožalošćeni** prolaze obred razdiranja odeće (**keria**), za roditeljima sa leve strane, iznad srca, a za drugima sa desne u dužini od jednog pedlja. Prisutna pratnja se svrstava u dva reda, medju njima prolaze **avelim**, koje svi ispraćaju rečima: **hamakom jehem ethem (oteha muškarcu ili otah ženi, ako je sama) betoh šear avele cijon virušalajim - Neka vas (te) Gospod uteši medju ostalim ožalošćenima Cijona i Jerusalima**. Po povratku u kuću rođjaci ili susedi ožalošćenima primose oljuštena tvrdo kuvana jaja sa sočivom ili maslinama kao **seudat ha-vraa - obrok okrepljenja**, a valja se da i članovi pratnje jedu sa ožalošćenima. Supruzi ovaj obrok donose rođjake ili susedke. Ožalošćeni imaju sledeće obaveze:

1. da ne sede na stolici, već na podu ili niskim šamicama (sedam dana - tzv. **šiva**)
2. ne obuvaju kožnu obuću (7 dana)
3. ne pozdravljaju se (7 dana)
4. ne rade (7 dana)
5. ne šišaju se i ne briju (30 dana)
6. ne kupaju se (30 dana)
7. ne peru rublje (30 dana)
8. ne uče Toru (7 dana)
9. polno ne opšte (7 dana)
10. ne učestvuju u zabavama (12 meseci)

Mesec žalosti (**šelošim**) se računa od dana sahrane, dok prva godišnjica (**jarcajt**) od dana sahrane a dalje od dana smrti. Ožalošćeni sin 11 meseci govori svakoga dana u sinagogi **kadiš**, a posle toga - svakog **jarcajta**. Spomenik se postavlja za prvu godišnjicu smrti.

Na godišnjicu smrti, **jarcajt**, običaj je da se zapali sveća ili žižak na ulju, kao uspomena na pokojnika, sa željom da njegova duša počiva u raju (**gan eden**). Toga dana se obilazi grob i pred njim čitaju psalmi (tehilim). Obaveza je obići grobove roditelja i srodnika i uoči velikih praznika (**Roš hašana** i **Jom kipur**). Preporučuje se postiti na **jarcajt oca i majke**. Obaveza je na **jarcajt** roditelja organizovati zajednički **limud** - učenje **Tore**, a i delove **mišne**. Treba davati **cedaka** (milostinju) siromašnima i posluženje prisutnima na **limudu**. U nekim zajednicama se **limud** or-

ganizuje više puta tokom prve godine žalosti. U nekim zajednicama se za umrlim čita molitva **haškava**. U jevrejskim kalendarima savremenih, naročito srednjoevropskih zajednica, će se danas naći podatak da se kod prepodnevnih molitve, tzv **musaf**, o pojedinim praznicima (**Jom kipur**, **Pesah**, **Šavuot**, **Sukot**) održava **mazkir** - pomen za umrle članove opštine. To je uobičajeni naziv za **hazkarat nešamot** - pomen duša, koji se sa nekim razlikama održava u mnogim opštinama. Pri **mazkiru** se, pored određenih molitva, tokom kojih se čitaju imena pokojnika, potomci njihovi obavezuju na davanje milodara (**cedaka**) namenjene u razne dobrotvorne svrhe. **Mazkiru** ne priustvuju deca živih roditelja.

Prilikom pominjanja pokojnika uopšte ili po imenu veoma stari običaj je da se dodaje i nekoliko reči poštovanja, kao što je u srpskom jeziku na primer: pokoj mu duši, laka mu zemlja i sl. Ove se reči obično pojavljuju u skraćenicama, i tu ćemo navesti samo one najraširenije:

- Kada se spominje otac, obično se, uz ime, dodaju i reči: **zihrono livraha - neka mu je blagoslovljena uspomena**. Često se izgovara ili piše samo skraćenica za "l. Ova rečenica ili skraćenica se izgovara i pri spominjanju pokojnika uopšte. Ako se spominje majka ili žena onda se kaže **zihrona livraha**. Pri spominjanju talmudskih učenjaka (**tanaita i amoraja**)

se kaže **hahamenu zihronam livraha**, skraćeno **haza"l**.

- Veoma često se uz ime pokojnika kaže **alav hašalom - neka je mir nad njim**. Za žene se kaže **aleha hašalom**, u množini m.r. **alehem hašalom**, ž.r. **alehen hašalom**.

- Iza imena pobožnih uglednih ljudi se često kaže ili piše: **zeher cadik livraha**, skraćeno **zaca"l**.

- Na nadgrobnim spomenicima se ispisuje, obično skraćeno: **tncb"h - tehi nafošo cerura bicror hahajim** (v. I knj. Samuelovu - Šemuel I 25, 29) - neka mu je duša povezana u povesmo života.

Šloša asar ikarim - Trinaest osnovnih načela vere

Sve što smo do sada naučili je samo mala osnova za praksu jevrejske vere, a pošto je njene osnove Gospod dao, u glavnom, učitelju našem Mojsiju (Moše rabenu), a on ih predao narodu Izraelskom (Jisrael), mi je i nazivamo dat moše vejisrael - Mojsijeva i Izraelova vera. Možda niko u dugoj povesti jevrejskog naroda nije ipak kraće i sveobuhvatnije sažeo osnovna načela Mojsijeve vere no što je to u trinaest rečenica napisao rabi Moše ben Majmon, zvani Majmonid ili skraćenicom Rambam. Stoga ih na kraju ovde donosimo u prevodu, naglašavajući pritom, da su oni zapisani u svakom molitveniku, jer ih treba svakodnevno pročitati.

1. Verujem potpunom verom da je Stvoritelj, neka je blagoslovljeno Ime Njegovo, tvorac i vodj svih stvorenja. I On sam je načinio, i čini, i činiće, sva dela.
2. Verujem potpunom verom, da je Stvoritelj, ne-

ka je blagoslovljeno Ime Njegovo, jedini i nikako nema jedinstva poput Njegovog i da je on sam bio, jeste i biće naš Bog.

3. Verujem potpunom verom da Stvoritelj, neka je blagoslovljeno Ime Njegovo, nije telo, i ne može se shvatiti telesnim pojmovima, i da uopšte nema lika.
4. Verujem potpunom verom da je Stvoritelj, neka je blagoslovljeno Ime Njegovo, prvi i poslednji.
5. Verujem potpunom verom da se Stvoritelju, neka je blagoslovljeno Ime Njegovo, treba moliti a da se nikome drugom ne treba moliti.
6. Verujem potpunom verom da su sve reči pro-rokd istinite.
7. Verujem potpunom verom da je pro-roštvo učitelja našeg Mošea (Mojsija), mir neka je nad njim, bilo istinito i da je on bio otac svih proroka, i onih koji mu bejahu prethodili, i onih koji su došli posle njega.
8. Verujem potpunom verom da je sva Tora koja se sada nalazi u našim rukama ona koja je data učitelju našem Mošeu, mir neka je nad njim.
9. Verujem potpunom verom da je ovo Tora i da neće biti zamenjena te da od Stvoritelja, neka je blagoslovljeno Ime Njegovo, neće biti dat drugi Nauk.
10. Verujem potpunom verom da Stvoritelj, neka je blagoslovljeno Ime Njegovo, zna sva dela sinova čovečjih i sve misli njihove, kao što je rečeno: On koji je stvorio srca njina razume i sva dela njihova.

11. Verujem potpunom verom da Stvoritelj, neka je blagoslovljeno Ime Njegovo, nagrađuje dobrim čuvaru Njegovih zapovesti a kažnjava prestupnike zapovesti Njegovih.

12. Verujem potpunom verom u dolazak Mesije - Pomazanika i ma da još nije došao, ja ću ga čekati da dodje bilo koga dana.

13. Verujem potpunom verom da će biti uskrснуća mrtvih, u vreme kada to bude volja Stvoritelja, neka je blagoslovljeno Ime Njegovo i neka se uzdiže spomen Njegov na veke vekova!

Mala objašnjenja

Kada su pisac ove knjige i prvi kritički čitači (gg. C. Danon, dr L. Kadelburg, prof dr N. Volf) pročitali ovaj rukopis, shvatili su da je našem čitaocu, bez obzira na uzrast i opšte obrazovanje, potrebno neke stvari podrobnije objasniti, makoliko da je skoro nemoguće u jednoj knjizi premostiti jaz koji je širok skoro pet desetleća odsustva verskog obrazovanja i života, ili samo nedostatka obaveštenosti iz oblasti bogoslovskih znanja.

Pisac stoga upućuje budućeg korisnika ili običnog čitaoca na ono što je u poslednje vreme postalo dostupno, bilo da je reč o jevrejskim pojmovima koje godinama vredno priređuje rabin g. Cadik Danon u Jevrejskom kalendaru Saveza jevrejskih opština Jugoslavije, o brojnim odrednicama u Maloj enciklopediji Prosvete, u Enciklopediji živih religija Nolita, u nekim radovima ovoga pisca po raznim časopisima, ili u tekstovima i objašnjenjima njegove knjige o **Talmudu**. Ovde donosimo samo neke manje glose, o pojmovima

na koje možda treba dati kratki odgovor, s napomenom da za bolje upoznavanje jevrejske vere, odnosno njenih osnova, čitalac obavezno treba da pročita na njemu dostupnom jeziku Bibliju Staroga zaveta, odnosno **Tanah**.

- **Aškenazi i Sefardi**. Veoma stari običaj u jevrejstvu, pa i kod drugih naroda je da se nekada za ličnosti pa i cele narode upotrebljavaju u književnosti tajna imena ili nazivi. Tako su u ranom srednjem veku jevrejski pisci počeli da nazivaju Nemačku, zemlju, jezik i narod imenicom **Aškenaz**, koja se na dva mesta spominje u **Tanahu** kao vlastito ime a jedamput kao ime kraljevine.

Danas se pod tim pojmom nazivaju Jevreji koji su poreklom sa nemačkog govornog područja, bolje rečeno, koji su do nedavno govorili jidiš jezikom. **Aškenazi** su veoma davno počeli, a i danas to većinom čine, na drugi način da čitaju neke samoglasnike hebrejskog i aramejskog jezika i jedan suglasnik u molitvama i pri učenju **Talmuda** i drugih jevrejskih štiva. Slično se desilo i sa Španijom, koja se još u **Talmudu** naziva **Ispamija**, ali u ranim srednjovekovnim jevrejskim izvorima nalazimo naziv **Sefarad**.

Vekovima se raspravljalo o tome gde se nalazi to mesto koje se samo na jednom mestu spominje u **Tanahu**, a tek nedavno se otkrilo da je bilo u Maloj Aziji i zvalo se **Sardis**. Posle njihovog progona iz Španije, kasnije i iz Portugala, 1492. godine, ti Jevreji su sebe

a i drugi su ih nazivali **Sefardima**. Značajno je napomenuti da su u svojim obredima i učenjima, u svojoj bogatoj književnosti, sačuvali hebrejski, pa i izgovor aramejskog jezika, veoma blizak pretpostavljenom starom jeziku koji se govorio još u jevrejskoj državi, pre rimskog osvajanja. Raseljeni su velikom većinom u Severnoj Africi, u oblastima nekadašnjeg Osmanskog carstva, pa tako i u južnim krajevima bivše Jugoslavije. **Sefardskih** zajednica ima i u Holandiji i Engleskoj. Njihovi obredi se u neznatnoj meri razlikuju od **aškenaskih**. Kao što su do nedavno **Aškenazi** većinom govorili jidiš jezikom, koji je velikim delom svoje leksike bio rano srednjovekovni srednjevisokonemački, sa kasnijim dodacima hebrejskih i slovenskih (poljskih, ukrajinskih i ruskih) reči, tako je govorni jezik **Sefarada** bio džudeo-espanjol ili ladino. I to je sačuvani predklasični španski jezik, sa kasnijim dodacima hebrejskih, aramejskih i reči susednih naroda među kojima su živeli (turskih, srpskih, makedonskih i dr.). Književnost na ovim govornim jevrejskim jezicima se pisala hebrejskim pismom.

- **Jevrejske opštine**. Od davnina su jevrejske zajednice u **galutu** - rasejanju živele organizovane u **kehilot jehudijot** - jevrejske opštine, (jedn. **kehila jehudit**) na hebrejskom često nazivane **kehila ke-doša**, koje su i pored čestih proganjanja imale, zavisno od mesnih i državnih vlasti, izvestan stepen unutrašnje autonomije. Osim, po jevrejskom talmudskom

pravu dozvoljenih razlika u obredima i običajima, sve su se držale osnovnih načela **Talmuda** i **Šulhan aruha** (skraćeni kodeks talmudskog prava). Posle gradjanskih revolucija dolazi do raslojavanja i do različitih običaja, kako u obredima tako i u shvatanju verskog zakonodavstva.

Od 18 veka, a posebno od 19. nastaju čak i odvojene organizacije sa odvojenim jevrejskim opštinama i sinagogama. Još i danas u svetu postoje hasidske izdvojene zajednice oko svojih rabi-a (koje nazivaju rebe), koje manje ili više slede mistička učenja osnivača hasidizma **Jisraela ben Eliezera** zvanog **Bešt** (skrać. od **Baal šem tov** - Znalac dobrog Imena). Njihovi protivnici, veoma strogo pobožni su ortodoksi, koji se drže odvojeni od ostalih jevrejskih opština, a velikom većinom su aškenazi. U gradjanskim opštinama postoje od početaka 19 v. razne struje liberalnih, konzervativnih, reformnih jevrejskih zajednica koje se razlikuju po shvatanju obreda pa i u vršenju božjih službi. U srednjoj Evropi su između dva rata liberalne opštine sebe nazivale neolozima. Ove modernističke zajednice su gradile velike sinagoge, sa balkonima za žene, sa uvodjenjem mešovitih horova i orgulja u božju službu, što je kod ortodoksa i hasida bilo nezamislivo. Njihovi rabini i kantori su oblačili mantije koje su veoma podsećale na ornate nemačkih reformatskih i katoličkih sveštenika. Rabini su držali propovedi na državnom jeziku, pa su čak i izgovor ne-

kih samoglasnika hebrejskog jezika u molitvama donekle izmenili, da se različito izgovara od opšte prihvaćenog aškenaskog izgovora, koji su u nekoliko varijanata zadržali samo ortodoksi i hasidi.

- **Jezik Tanaha i molitava**. Pored činjenice da su Jevreji tokom svoje povesti već veoma davno govorili na dva ili više jezika (grčki, aramejski, arapski, jidiš i ladino) jedini izvorni jezik je bio i ostao ivrit, hebrejski, kojim su pisani osnovni pisani spomenici jevrejske kulture. Hebrejski jezik spada među severozapadne semitske jezike i u svom razvoju ga posmatramo kao: **lašon hamikra** - jezik Štiva, kojim je pisan **Tanah**, **lašon hamišna** - jezik Mišne (**Talmuda**), srednjovekovni i novohebrejski - ivrit.

Jezikom Mišne su pisani veliki delovi **Talmuda**, i Kumranski rukopisi. Kasnije se razvijanim hebrejskim pisalo versko pesništvo (**pijut**), verske i filosofske rasprave i velika špansko-jevrejska poezija. Iako je prosvetiteljski pokret **Haskala** nastojao da razvije književnost na ivritu, do stvaranja modernog hebrejskog jezika je došlo tek u 19. veku, a naročito posle naseljavanja u tadašnjoj Palestini, gde je postao i govornim jezikom, a od osnivanja države Izrael (**Medinat Jisrael**) 1948 g. proglašen službenim jezikom. Transkripcije u ovoj knjizi navedenih hebrejskih tekstova su prilagodjene klasičnom sefardskom izgovoru, koji se donekle razlikuje od savremenog govornog jezi-

ka. (Na primer berit - brit, Ševat - Švat, Berešit - Brešit i sl.).

Od davnina se hebrejski piše kvadratnim pismom, koji ima svega 22 slova, a samoglasnici su se počeli beležiti tek od 8.v. U kasnijem razvoju jezika su za suglasnike k-kaf, m-mem, n-nun, p-pe, c-cade stvorena posebna pismena kada se pišu na kraju reči. Pisani alef-bet, kurziv, je stvoren tek mnogo kasnije.

ALEF BET

š'in	שׁ	lamed	ל	alef	א
sin	שׁ	mem	מ	bet	ב
tav	ת	mem sofit	ם	vet	ו
tav	ת	nun	נ	gimel	ג
VOKALI		nun sofit	ן	dalet	ד
kamec	א	sameh	ס	he	ה
patah	א			vav	ו
s'va patah	א			zajin	ז
cere	ע	ajin	א	het	ח
segol	ע	pe	פ	tet	ט
hataf-segol	ע	fe	פ	jod	י
s'va	ע	fe sofit	ף	kaf	כ
hirik kačan	י	cade	צ	haf	ח
hirik gadol	י	cade sofit	ץ	haf sofit	ח
kataf-kamec	ו	kof	כ	reš	ר
holam	ו				
kubuc	ו				
šuruk	ו				

- **Jevrejski kalendar** je kombinacija lunarnog i solarnog računanja vremena. Da bi zadovoljili potrebe izračunavanja praznika, posle dugih vremena izračunavanja po svedocima (da su videli mladi mesec, da su kiše prestale a ječam sazreo itd), sredinom četvrtog veka je Hilel II izradio dosta tačan kalendar, koji je tadanji sanhedrin prihvatio. Od tada, jevrejski kalendar ima 12 meseci sa 353, 354, ili 355 dana u običnim godinama a 383, 384 ili 385 dana u prestupnim godinama. Meseci imaju 30 ili 29 dana. Svake treće, šeste, osme, jedanaeste, četrnaeste, sedamnaeste i devetnaeste godine se dodaje po jedan puni mesec od 30 dana. Pre vavilonskog ropstva nisu postojala stalna imena meseca, ili nam nisu poznata, sem nekoliko naziva u **Tanahu** (aviv-proleće za kasniji nisan, i dr.), ali se i nazivaju rednim brojevima. U toku vavilonskog ropstva prihvaćena su vavilonska imena za mesece: **nisan** (30 dana), **ijar** (29), **sivan** (30), **tamuz** (29), **av** (30), **elul** (29), **tišri** (30), **hešvan** (ili **mar-hešvan**) (29 ili 30), **kislev** (29 ili 30), **tevet** (29), **adar** (veadar ili **adar šeni**). U prestupnim godinama prvi **adar** ima 30 dana a **veadar** 29. Meseci se počinju brojati od **nisana**, ovim redom koji je gore naveden, a godina se broji od **tišrija**. Dani se i danas nazivaju rednim brojevima: **jom rišon** (nedelja) - prvi dan, **jom šeni** (ponedeljak - drugi dan, **jom šliši** (utorak) - treći dan, **jom revii** (sreda) - četvrti dan, **jom hamiši** (četvrtak) - peti dan, **jom šiši** (petak) - šesti dan, ili

erev Šabat (uoči subote), **Šabat** ili **jom ševii** (subota - sedmi dan).

Usmeno predanje kazuje da jevrejska godina počinje od 3760. godine pre nove ere, od postanka sveta. Tako na primer 1993. godina, do **Roš hašana**, prvog **tišrija**, u našem kalendaru je 5753 godina.

- **Kabala** - (jidiš **kabole**) mističarsko učenje iz ranog srednjeg veka, na hebrejskom još nazvano **torat hasod** - tajno učenje. Sama imenica **kabala** znači predanje koje je primljeno (hebr. glagol **kabal** - primiti). **Kabala** je versko-filosofsko učenje o emancipiji, razmatra pitanja Boga, stvaranja sveta, otkrivenja, a svoja tumačenja zasniva na osnovu kombinacija slova i simbola iz **Tanaha**. Kabalisti su svoja učenja temeljili na knjizi **Zohar** (Sjaj), koju su pripisivali rabi **Šimonu bar Johaju, tanaitu** iz 2. veka. Pravi pisac najvećeg dela **Zohara** je rabi **Moše de Leon**, mistik iz Španije, koji je živio u 13. veku i predstavljao zbir kabalističkih tumačenja delova **Tanaha**.

- **Talmud** - veliki zbornik rasprava o bogoslovskim, pravnim, društvenim, i drugim pitanjima, vodjenim vekovima u cilju prilagodjavanja zakona iz **Tanaha** novim životnim uslovima. Prvo je to bilo usmeno predanje, i zvalo se **Tora šebeal pe** - Usmeni nauk, koji je prenošen s kolena na koleno, zatim u IV veku počeo da se zapisuje i rediguje da bi na kraju postao odlučujući zakonik za sve pojave života Jevreja.

Pisan hebrejskim i aramejskim jezikom, veoma malo prevedjen.

- **Tanah** - je skraćeni naziv hebrejske Biblije, tzv Starog zaveta, od početnih slova tri osnovna dela koji ukupno sačinjavaju spise osnovnog pisanog spomenika jevrejske vere i kulture. Prema Masoretskom spomeniku, dakle jevrejskom kanonu (**masoret** - predanje) **Tanah** je podeljen u 24 knjige i sastoji se od **Tore** (Pet knjiga Mojsijevih ili Petoknjžije, Nauk, Zakon), **Neviim** (Proroci) i **Ketuvim** (Spisi, Hagiografa). Prema starom običaju skraćenice se vokalizuju samoglasnikom a (**patah**) ili i (**hirik**), te se od gore pomenutih suglasnika dobija reč **Tanah**. U toj knjizi, koja predstavlja temelj jevrejske vere, opisuju se Božija dela od stvaranja sveta, povest čovečanstva, zatim Jevreja od početaka doseljavanja u Kenaan, preko ustaljivanja i prelaza sa stočarskog na zemljoradničko priyredjivanje, raspada rodovsko-plemenskog ustrojstva, razvoja robovlasničkih odnosa i osnivanja kraljevine, razaranja Prvog hrama (**hurban habajit harišon**) i prvog gubitka državne samostalnosti, preporeda posle povratka iz progonstva u Vavilonu (**galut Bavel**), osnivanja nove državne zajednice i njenog raspada, pa sve do potpadanja pod privredno-politički i kulturni uticaj helenističkih država. Pored ovih istorijskih podataka, **Tanah** sadrži i prve Božje zakone koji su bili obavezni za sve pripadnike jevrejskog naroda. Ono što ceo **Tanah** čini jedinstvenim jeste vera u jednoga Boga, pri-

kazana kroz **brit (berit)** - savez jedinog Boga sa svojim izabranim narodom. Za razliku od kasnije nastalih vekovnih rasprava o zakonima iz **Tanaha**, koji se do njihove kodifikacije nisu zapisivali, te se do naziva **Talmud** zvali **Tora šeal pe** - usmeni Nauk, **Tanah** je dosta davno kanonizovan i zapisan i stoga zvan **Tora šebihtav** - Pisani Nauk.

Pregled knjiga Tanaha (Po Masoretskom tekstu)

TORA	Hebrejski naziv	U prevodu Dj. Daničića
1. Beresit (U početku)	1. I knjiga Mojsijeva -Postanje	
2. Šemot (Imena)	2. II knjiga Mojsijeva -Izlazak	
3. Vajkra (I zovnu)	3. III knjiga Mojsijeva -Levitska	
4. Bamidbar (U pustinji)	4. IV knjiga Mojsijeva -Brojevi	
5. Devarim (Reči)	5. V knjiga Mojsijeva -Zakoni ponovljeni	

NEVIIM

	Neviim rišonim-Prvi proroci
6. Jehošua	6. Knjiga Isusa Navina
7. Šoftim	7. Knjiga o sudijama
8. Šemuel I i II	8. I i II knjiga Samuilova
9. Melahim I i II	9. I i II knjiga o carevima

Neviim aharonim - Poslednji proroci

10. Ješajahu	10. Knjiga proroka Isajje
11. Jirmijahu	11. Knjiga proroka Jeremije
12. Jehezekiel	12. Knjiga proroka Jezekilja
13. Tre asar - Dvanaestorica	
Hošea	Knjiga proroka Osije
Joel	Knjiga proroka Joila
Amos	Knjiga proroka Amosa
Ovadija	Knjiga proroka Avdija
Jona	Knjiga proroka Jone
Miha	Knjiga proroka Miheja
Nahum	Knjiga proroka Nauma
Havakuk	Knjiga proroka Avakuma
Cefanija	Knjiga proroka Sofonije
Hagaj	Knjiga proroka Ageja
Zeharija	Knjiga proroka Zaharije
Malahi	Knjiga proroka Malahije
14. Tehilim	14. Psalmi Davidovi
15. Mišle	15. Priče Solomonove
16. Ijov	16. Knjiga o Jovu

KETUVIM

Hameš megilot - Pet svitaka

17. Šir haširim	17. Pjesma nad pjesmama
18. Rut	18. Knjiga o Rut
19. Eha	19. Plać Jeremijin
20. Kohelet	20. Knjiga propovjednikova
21. Ester	21. Knjiga o Jestiri
22. Daniel	22. Knjiga proroka Danila
23. Ezra	23. Knjiga Jezdrina - Knjiga Nemijina
24. Divre hajamim I i II	24. I i II Knjiga dnevnika

Pogovor

Staro je predanje jevrejskih pisaca udžbenika da u uvodnim rečima kažu kako im je namera bila "da olakšaju deci Izraela da nauče reči Tore". Ovo predanje želi da sledi i pisac ove naše prve knjige posle II svetskog rata, iz koje mogu da se upoznaju sa osnovima Mojsijeve vere, vere jevrejskog naroda, koja je u svakom slučaju **prva** jednobožacka religija u našoj civilizaciji. Pisac je u svom detinjstvu i mladosti stekao tradicionalno versko obrazovanje i vaspitanje, i premda je u osnovnoj i srednjoj školi obavezno pohađao časove **veronauke**, on nikada knjigu takve vrste nije imao, i nikada taj predmet nije učio. Znanja o veri svoga naroda je sticao u svakodnevnom životu u roditeljskom domu, u kojem je jevrejskom verskom **praksom** živeo. U verskim školama je saznao prve pojmove o knjigama **Tanaha**, Biblije, **Talmuda**, a od najranijeg detinjstva i u školama i lično učio osnove hebrejskog jezika, na kojem je, sa svojim ocem, izgovarao molitve i blagoslove. Tokom dugogodišnjeg bavljenja naučnim i prevodilačkim radom u jevrejskim nauka-
ma, posle objavljivanja brojnih radova iz te oblasti i

predavanja na univerzitetima, stekao je hrabrosti da se upusti u pisanje ove knjige.

Veoma davno, skoro pet desetleća, nema u nas mnogo vernika koji blagoslove i molitve mogu da čitaju iz molitvenika, te su čak i oni koji bi o praznicima u sinagoge dolazili, pobožno stajali ili sedeli i slušali rabina ili predmolitelja koji se umesto njih moli. A to se kosi sa osnovama jevrejske vere u kojoj se svaki čovek obraća sam, neposredno, Gospodu i svoje molitve mora da izgovori na jedinom izvornom jevrejskom jeziku, koga danas nazivamo **ivrit** ili hebrejskim, a kojega Jevreji vekovima nazivaju **svetim jezikom - lašon hakodeš**.

Tu prepreku je pisac ovog Uvoda želeo da prebrodi na jedini mogući način, koji je veoma nesavršen, da hebrejske tekstove prenese u našu latinicu, a sve u nadi da će u drugom izdanju uspeti da nadje grafičke mogućnosti da te svete reči donese u dodatku onako kako dolikuje, izvornim slovima.

U nadi da će ova knjiga pomoći i deci i odraslama, pisac se zahvaljuje rabinu Jugoslavije gospodinu Cadi-ku Danonu na povremenim savetima, predsedniku beogradske Jevrejske opštine g. B.Popoviću na organizaciji izdanja ove knjige i organizaciji American Jewish Joint Distribution Committee bez čije finansijske potpore ova knjiga ne bi ni sada ugledala dana.

U Beogradu, oktobar 1993 - početak 5754 godine

Eugen Verber

S a d r Ź a j

1. Uvod	5
2. Gospod je jedan	7
3. Božje zapovesti	11
4. Šema Jisrael	15
5. Molitve i blagoslovi	18
6. Propisi - micvot, Šabat i praznici	24
7. Mezuza	30
8. Šabat, polupraznici i praznici	32
9. Kabalat Šabat - Doček Šabata	34
10. Roš hodeš	38
11. Hanuka	42
12. Hamiša asar bišvat - Tu bišvat - Roš hašana lailanot	48
13. Purim	51
14. Pesah	56
15. Običaji praznovanja	58
16. Svetkovanje Pesaha	61
17. Seder	62
18. Raspored sedera	64
19. Sefirat haomer	67

20. Lag baomer - 33. dan omera	68
21. Šavout	69
22. Praznični običaji	71
23. Roš hašana - Nova godina	73
24. Šofar	75
25. Jom kipur - Dan pomirenja	78
26. Sukot - Praznik senica	81
27. Šemini - hag haaceret i Simhat Tora	86
28. Postovi	88
29. Porodica, obredna čistoća tela i ishrane, brak, rađanje i smrt	93
30. Obredni propisi o ishrani	94
31. Brak	98
32. Rađanje dece	102
33. Smrt i propisi žalosti	105
34. Kadiš	108
35. Trinaest osnovnih načela vere	114
36. Mala objašnjenja	117
37. Pogovor	129